
ГУРАВ. ЭРҮҮГИЙН ХЭРЭГ ХЯНАН ШИЙДВЭРЛЭХ ТУХАЙ ХУУЛИЙН
ХЭРЭГЖИЛТИЙН ҮР ДАГАВРЫН ҮНЭЛГЭЭ

(Цагдан хорих таслан сэргийлэх арга хэмжээний зохицуулалт)

Судалгааг удирдсан:

Х.Эрдэм-Ундрах	Хууль зүйн үндэсний хүрээлэнгийн захирал, Хууль зүйн ухааны доктор (Dr.Jur)
----------------	--

Судалгааны багийн бусад гишүүд:

Т.Золбоо	МУИС-Хууль зүйн сургуулийн багш Хууль зүйн ухааны магистр (LL.M)
Х.Болормаа	МУИС-ын Хууль зүйн сургуулийн багш Хууль зүйн ухааны магистр (LL.M)
О.Энххүслэн	Хууль зүйн үндэсний хүрээлэнгийн Эрдэм шинжилгээний ажилтан

Судалгааг захиалагч: Энэхүү судалгааг ХЗҮХ-ийн 2022 оны
гүйцэтгэлийн төлөвлөгөөний 3.3-т заасны дагуу хийсэн болно.

Судалгааг гүйцэтгэж ХЗДХЯ-нд хүргүүлсэн огноо: 2022.06.09.

АГУУЛГА

УДИРТГАЛ	173
НЭГ. ТӨЛӨВЛӨХ ҮЕ ШАТ	174
1.1. Үнэлгээ хийх шалтгааныг тодорхойлох нь	174
1.2. Үнэлгээ хийх хүрээг тогтоох	175
1.3. Шалгуур үзүүлэлтийг сонгож тогтоох	176
1.4. Харьцуулах хэлбэрийг сонгох	179
1.5. Шалгуур үзүүлэлтийг томъёолох	179
1.6. Мэдээлэл цуглуулах аргыг сонгох	180
ХОЁР. ХЭРЭГЖҮҮЛЭХ ҮЕ ШАТ	181
ГУРАВ. ҮНЭЛЭХ ҮЕ ШАТ	183
3.1. “Зорилгод хүрсэн түвшин” шалгуур үзүүлэлтийн хүрээнд үнэлсэн байдал	183
3.2. “Практикт нийцэж байгаа байдал” шалгуур үзүүлэлтийн хүрээнд үнэлсэн байдал	206
ДӨРӨВ. ДҮГНЭЛТ, ЗӨВЛӨМЖ	212
4.1. Дүгнэлт	212
4.2. Зөвлөмж	213
НОМ ЗҮЙ	214

УДИРТГАЛ

Эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх тухай хуулийн зарим зүйл, заалт нь Эрүүгийн процессын эрх зүйн зарчим, хууль хэрэглээний нэг мөр байдлыг хэрхэн бүрдүүлж байгаа эсэхийг тогтоох үүднээс хуулийн хэрэгжилтийн үр дагаварт үнэлгээ хийхээр тус хүрээлэнгээс захиалсан сэдвийн хүрээнд уг судалгааг хийж гүйцэтгэв.

Эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх тухай хуулийн хэрэгжилтийн үр дагаварт хийх энэхүү үнэлгээний зорилго нь тус хуулийн хэрэгжилтийн явцад цагдан хорих таслан сэргийлэх арга хэмжээ нь яллагдагчийн эрх зүйн байдал, зүй ёсны шаардлагад нийцсэн байдлаар хэрэгжиж байгаа эсэхэд илүүтэй чиглэсэн, Эрүүгийн процессын хуулийн зорилтыг бататгахын зэрэгцээ хуулийг хэрэгжүүлснээр гарч буй хүндрэл, бэрхшээл, нийгэмд үзүүлж буй эерэг, сөрөг нөлөөллийг илрүүлэн цаашид зохистой, үр дүнтэй хэрэгжүүлэх боломжит хувилбарыг тодорхойлж, үнэлэлт дүгнэлт өгөх, зөвлөмж боловсруулахад оршино.

Ингэж судлахдаа Эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх тухай хуулийн 1.1 дүгээр зүйлийн 1 дэх хэсэгт “Эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх ажиллагааны зорилт нь гэмт хэргийг шуурхай, бүрэн илрүүлэх, гэмт хэрэг үйлдсэн хүн, хуулийн этгээдийг олж тогтоон шударгаар ял оногдуулах, гэм буруугүй хэнийг ч гэмт хэрэг үйлдсэн гэм буруутайд тооцохгүй байх, хүний эрх, хууль ёсны ашиг сонирхлыг хамгаалах, зөрчигдсөн эрхийг сэргээхэд оршино” гэж заасан зорилтод нийцэж байгаа эсэх, Монгол Улсын Үндсэн хуулийн 16 дугаар зүйлийн 13-т заасан хүний халдашгүй эрх болон бусад хүний эрх, эрх чөлөөг зөрчиж байгаа эсэхийг зорилгод нийцсэн байдлын хүрээнд судлах ба үүнээс гадна тус зохицуулалтын практикт тулгамдаж буй асуудлын талаар судална.

НЭГ. ТӨЛӨВЛӨХ ҮЕ ШАТ

Эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх тухай хуулийн хэрэгжилтийн үр дагаварт үнэлгээ хийх ажлыг Засгийн газрын 2016 оны 59 дүгээр тогтоолоор баталсан “Хууль тогтоомжийн хэрэгжилтийн үр дагаварт үнэлгээ хийх аргачлал”-ын дагуу төлөвлөх, хэрэгжүүлэх, үнэлэх гэсэн гурван үе шаттайгаар хийж гүйцэтгэсэн. Төлөвлөх үе шатанд дараах ажлыг хийж гүйцэтгэв. Үүнд:

1. Үнэлгээ хийх шалтгааныг тодорхойлох;
2. Үнэлгээ хийх хүрээг тогтоох;
3. Шалгуур үзүүлэлтийг сонгож тогтоох;
4. Харьцуулах хэлбэрийг сонгох;
5. Шалгуур үзүүлэлтийг томъёолох;
6. Мэдээлэл цуглуулах аргыг сонгох.

1.1. Үнэлгээ хийх шалтгааныг тодорхойлох нь

Цагдан хорих таслан сэргийлэх арга хэмжээ нь нэг талаас эрүүгийн процессын тодорхой гэмт хэргийг илрүүлж шийдвэрлэхэд чиглэгдсэн хүний эрхийг хамгаалах зорилго бүхий хэрэг хянан шийдвэрлэх ажиллагааг хэвийн, тасралтгүй явуулах зорилтыг хангах хэрэгсэл ч нөгөө талаас хүний халдашгүй, эрх чөлөөтэй байх үндсэн эрхийг хөнддөг онцгой ажиллагаа байдаг.

Нэгдсэн Үндэсний Байгууллага /цаашид “НҮБ” гэх/-аас 1966 онд батлан гаргасан “Иргэний болон улс төрийн эрхийн тухай олон улсын пакт”-ын 9 дүгээр зүйлийн 1-д “Хүн бүр эрх чөлөөтэй, халдашгүй дархан байх эрхтэй. Хэнийг ч дур мэдэн баривчлах буюу цагдан хорьж болохгүй. Хуульд заасан үндэслэл, журмаас гадуур хэний ч эрх чөлөөг хасаж болохгүй” гэж заасныг Монгол Улс НҮБ-ын гишүүн орон болохын хувьд эдгээр эрх, эрх чөлөөг өөрийн Үндсэн хуулиараа баталгаажуулан олон улсын хамтын нийгэмлэгийн болон өөрийн орны ард түмний өмнө заавал биелүүлэх үүрэг хүлээдэг.

Үндсэн хууль болон бусад хуулиар баталгаажуулсан хүний эрх, эрх чөлөө зөрчигдвөл хамгаалах, сэргээн эдлүүлэх төрийн үүргийг шүүх эрх мэдлийн байгууллага нь хариуцдаг. Монгол Улсад шүүх эрх мэдлийг гагцхүү шүүх хэрэгжүүлэх, ямар ч нөхцөлд шүүх эрх мэдлийг өөр байгууллага эрхлэн хэрэгжүүлэхийг хориглодог билээ. Тиймээс шүүх цагдан хорих таслан сэргийлэх арга хэмжээг хуульд заасан үндэслэл, журмын дагуу авахад хяналтаа чиглүүлэхээс гадна хараат бус, бодитой, шударгаар ажиллахад анхаарах учиртай.

Олон улсын түвшинд хүнийг хууль бусаар, дур мэдэн аливаа хэлбэрээр эрх чөлөөг нь хязгаарлахгүй байх, хууль ёсоор хязгаарласан тохиолдолд хүний эрхийн аливаа зөрчил гаргахаас урьдчилан сэргийлэх, хамгаалах хууль зүйн баталгааг бүрдүүлэхийг шаардаж эрх зүйн хамгаалалт тогтоосон байдаг. Орчин үеийн эрүүгийн процессын эрх зүйн салбарт хийгдэж байгаа өөрчлөлт, шинэчлэлийг тэргүүлж буй хүмүүнлэгийн хандлага ч шүүхийн өмнөх шатны эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх ажиллагаа дахь хүний эрхийг баталгаатай хангах чиглэлээр хэрэгжиж байгаа¹ ч өнөөгийн байдлаар манай улсад цагдан хорих таслан сэргийлэх арга хэмжээг хамгийн түгээмэл хэрэглэж байгаа бөгөөд уг арга хэмжээг шүүхийн өмнөх

---

1 Д.Баярсайхан, *Эрх зүйн сэтгэлгээний орчин цагийн асуудал*, (УБ, 2012), 78 дахь тал.

шатанд нийтлэг журам болгон хавтгайруулан хэрэглэж эцсийн шатанд авах ёстой байтал нэн түрүүнд авч байна.

Монгол Улсын Үндсэн хуулиар хамгаалагдсан хүний эрх, халдашгүй байдлыг илүү их баталгаажуулсан, олон улсын нийтийн эрх зүйн хөгжлийн чиг хандлагад нийцсэн урт хугацаанд тогтвортой үйлчлэх хуулийг батлан гаргах зүй ёсны шаардлага бий болж улмаар Улсын Их Хурал Эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх тухай хуулийн шинэчилсэн найруулгыг баталж, 2017 оны 7 дугаар сарын 01-ний өдрөөс эхлэн дагаж мөрдөх болсон билээ.

Шинэчлэн найруулсан Эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх тухай хууль батлагдсан нь эрүүгийн процесс ажиллагааны явцад хүнийг баривчлах, цагдан хорих ажиллагааны эрх зүйн орчныг бүхэлд нь шинэчлэх томоохон үйл явдал болсон боловч яллагдагч, шүүгдэгчид хэрэглэж болох таслан сэргийлэх арга хэмжээнүүдийн хамгийн хүнд төрөл тул уг арга хэмжээг хэрэглэхэд хүний эрх, эрх чөлөө хамгийн ихээр хөндөгддөг. Өдгөө цагдан хорих таслан сэргийлэх арга хэмжээг эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх ажиллагааны явцад түгээмэл хэрэглэх явдал буурахгүй байна. Тухайлбал, Эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх тухай хуулийн 14.1 дүгээр зүйлд зааснаар 2020 онд шүүхээс 3672 хүнд цагдан хорих таслан сэргийлэх арга хэмжээ авхуулахаар, 451 хүнд хязгаарлалт тогтоох таслан сэргийлэх арга хэмжээ авхуулахаар, 432 хүн, хуулийн этгээдэд тодорхой үйл ажиллагаа явуулах, албан үүргээ биелүүлэхийг түдгэлзүүлэх таслан сэргийлэх арга хэмжээг авсан² нь цагдан хорих таслан сэргийлэх арга хэмжээг ихээр авч буйг харуулж байна. Мөн үүнээс гадна цагдан хорих таслан сэргийлэх арга хэмжээний зохицуулалт нь хүний хөдөлмөрлөх эрхэд сөргөөр нөлөөлөх, хязгаарлалтгүйгээр хүний эрхийг хязгаарлах, таслан сэргийлэх арга хэмжээ авч буй субъектэд хэт өргөн хүрээнд эрхийг олгох гэх мэтээр асуудлыг үүсгэж байгаа нь тухайн судалгааны явцад ажиглагдсан юм.

Үүнээс үзэхэд тус албадлагын арга хэмжээ нь нийтлэг жишгийн шаардлагаас илт хоцорсон, ялангуяа хүний эрхийн суурь зарчмуудыг хангах тал дээр туйлын хангалтгүй зэрэг нөхцөл байдлуудаас үүдэн зарим зохицуулалтад үнэлгээ хийх шаардлага үүссэн гэж үзэж байна.

1.2. Үнэлгээ хийх хүрээг тогтоох

Үнэлгээний хүрээг тогтоох ажиллагаа нь хуулийн хэрэгжилтийн үр дагаврыг судлах явцад агуулгын хувьд чухал ач холбогдолтой, нөлөөлөл үзүүлэх хамгийн гол зохицуулалтыг тодорхойлоход чиглэгддэг. Энэ нь үнэлгээ хийх болсон шалтгаанууд (өмнө тодорхойлсон)-тай харилцан уялдаа, хамааралтайгаар хийгдэх ажиллагаа бөгөөд тодорхойлогдсон эерэг, сөрөг нөхцөл байдал, хүндрэл бэрхшээл, тулгамдсан асуудал, үр дагавар бүхий харилцаатай холбогдсон хуулийн зохицуулалтыг илрүүлнэ.

Үнэлгээний хүрээг тогтоохдоо үнэлгээ хийх ажлын төлөвлөлт, зохион байгуулалт, хүний нөөц, цаг хугацаа, гарах зардлыг заавал харгалзан үзэх хэрэгтэй. Хуулийг бүхэлд нь үнэлэх ажиллагааны зардал ихэвчлэн хэт өндөр гардаг тул зөвхөн тухайн хуулийн зорилго, үнэлгээний шалгуурт хамгийн ихээр нөлөөлж болохуйц хуулийн зохицуулалтыг зөв сонгох шаардлагатай.

² ШЕЗ, Шүүхийн үйл ажиллагааны тайлан 2020, Шүүхийн үйл ажиллагааны тайлан 2021, (УБ, 2021), 211 дэх тал.

Тухайн судалгааны хувьд Эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх тухай хуулийн 14.9 дүгээр зүйл, 14.10 дугаар зүйл, 14.11 дүгээр зүйл, 14.12 дугаар зүйл, 14.13 дугаар зүйл буюу цагдан хорих таслан сэргийлэх арга хэмжээтэй холбоотой зохицуулалтын хувьд үнэлгээний хүрээг тогтоож байна.

Эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх тухай хуулийн 14.9 дүгээр зүйлд:

“Шүүх дараах үндэслэлийн аль нэг нь байвал яллагдагчийг цагдан хорих шийдвэр гаргана:

- Эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх ажиллагаанаас оргон зайлахыг завдсан, оргон зайлсан;
- Шүүгч, прокурор, мөрдөгч, хохирогч, гэрч, шинжээч, гэмт хэрэг хамтран үйлдсэн хүнийг дарамталсан, сүрдүүлсэн, эсхүл тэдгээрийн болон өөрийн амь нас, эрүүл мэндэд аюул учруулах үндэслэл бүхий баримт, мэдээлэл байгаа;
- Гэмт хэрэг үйлдэж болзошгүй талаар үндэслэл бүхий баримт, мэдээлэл байгаа;
- Урьд нь авсан таслан сэргийлэх арга хэмжээг зөрчсөн, шүүх, прокурорын мэдэгдэх хуудсаар дуудахад хүндэтгэн үзэх шалтгаангүйгээр ирээгүй.

Эрүүгийн хуулийн тусгай ангид хорих ялын доод хэмжээг найман жил, түүнээс дээш хугацаагаар оногдуулахаар заасан гэмт хэргийн яллагдагчийн хувийн байдал, үйлдэгдсэн гэмт хэргийн шинжийг харгалзан эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх ажиллагааны зорилтод нийцүүлэн цагдан хорих таслан сэргийлэх арга хэмжээ авч болно.” гэх байдлаар цагдан хорих таслан сэргийлэх арга хэмжээний үндэслэлийг хуульчилсан бол 14.10 дугаар зүйлд цагдан хорих таслан сэргийлэх арга хэмжээ авах хугацаа, 14.11 дүгээр зүйлд цагдан хорих таслан сэргийлэх арга хэмжээ авахыг хориглох нөхцөл, 14.12 дугаар зүйлд прокурор таслан сэргийлэх арга хэмжээ авах, 14.13 дугаар зүйлд таслан сэргийлэх арга хэмжээ авах шүүхийн хэлэлцүүлэг зэргийг тус тус хуульчилсан байна. Үүнээс гадна бусад зохицуулалтад цагдан хорих таслан сэргийлэх арга хэмжээний талаар тусгай зохицуулалт, эрх хэмжээ хуульчлагдсан.

Тодруулбал, энэхүү судалгаагаар Эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх тухай хуулийн дагуу Цагдан хорих таслан сэргийлэх арга хэмжээ авахад гарч буй эерэг, сөрөг талыг судалж үр дагаврын үнэлгээг хийхээр судалгааны хүрээг тогтоосон.

1.3. Шалгуур үзүүлэлтийг сонгож тогтоох

“Хууль тогтоомжийн хэрэгжилтийн үр дагаварт үнэлгээ хийх аргачлал”-ын дагуу Эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх тухай хуулийн хэрэгжилтийг үнэлэхэд оновчтой, бодитой, хэмжиж болохуйц байдлыг баримталж, мөн үнэлгээний хүрээ, онцлогоос хамааран дараах хоёр шалгуур үзүүлэлтийг сонгосон болно. Үүнд:

1. Зорилгод хүрсэн түвшин;
2. Практикт нийцэж байгаа байдал.

1.3.1. “Зорилгод хүрсэн түвшин” шалгуур үзүүлэлтийг сонгосон үндэслэл

Эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх тухай хуулийн 1.1 дүгээр зүйлийн 1 дэх хэсэгт “Эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх ажиллагааны зорилт нь гэмт хэргийг шуурхай, бүрэн илрүүлэх, гэмт хэрэг үйлдсэн хүн, хуулийн этгээдийг олж тогтоон шударгаар ял оногдуулах, гэм буруугүй хэнийг ч гэмт хэрэг үйлдсэн гэм буруутайд тооцохгүй байх, хүний эрх, хууль ёсны ашиг сонирхлыг хамгаалах, зөрчигдсэн эрхийг сэргээхэд оршино” гэж, мөн хуулийн 14.9 дүгээр зүйлийн 2 дахь хэсэгт “Эрүүгийн хуулийн тусгай ангид хорих ялын доод хэмжээг найман жил, түүнээс дээш хугацаагаар оногдуулахаар заасан гэмт хэргийн яллагдагчийн хувийн байдал, үйлдэгдсэн гэмт хэргийн шинжийг харгалзан эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх ажиллагааны зорилтод нийцүүлэн цагдан хорих таслан сэргийлэх арга хэмжээ авч болно.” гэж хуульчилсан нь энэхүү арга хэмжээг хавтгайруулан хэрэглэх боломж олгон хүний халдашгүй байх эрхийг хангах зарчимтай харшиж байна гэж үзэж болно. Түүнчлэн хөдөлмөр эрхэлдэг этгээд цагдан хоригдсон тохиолдолд ажил хөдөлмөр эрхлэлт нь түр хугацаанд зогсож буй учир тус хуулийн 14.4 дүгээр зүйлийн 1 дүгээр хэсэгт “Эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх ажиллагаанд яллагдагч саад учруулахгүй байх нөхцөлийг хангах зорилгоор төрийн албанд ажиллах, тодорхой мэргэжлийн үйл ажиллагаа эрхлэх, хуулийн этгээдийн нэрийн өмнөөс, эсхүл тусгай зөвшөөрлөөр аж ахуйн үйл ажиллагаа эрхлэх, албан үүргээ биелүүлэхийг тодорхой хугацаагаар түдгэлзүүлэх таслан сэргийлэх арга хэмжээг прокурорын саналыг харгалзан шүүхийн зөвшөөрлөөр авч болно” гэх таслан сэргийлэх арга хэмжээтэй агуулгын хувьд давхардах боломжтой байна. Ингэснээр цагдан хорих таслан сэргийлэх арга хэмжээг өөр таслан сэргийлэх арга хэмжээтэй давхардуулан авч хүний хөдөлмөрлөх эрхийг хөндөж байна. Мөн хорихоос өөр төрлийн ял эдлүүлэх гэмт хэрэг болон сонгох санкцтай гэмт хэрэгт цагдан хорих таслан сэргийлэх арга хэмжээ авахад ямар нэг хязгаарлалт байхгүй учир үүнийг тодорхой тусгах талаар судалж зорилгодоо нийцсэн эсэхийг шийдвэрлэх шаардлагатай байна.

Иймд Эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх тухай хуулийн дараах зүйл, заалтуудыг тус зорилгын хүрээнд сонгон авлаа.

Хүснэгт 3.1. Зорилгод хүрсэн түвшин шалгуур үзүүлэлтийн хүрээнд сонгож авсан зүйл, заалт

№	Сонгосон зүйл, заалт	Зүйл, заалтын агуулга
1.	ЭХХШТХ-ийн 14.9 дүгээр зүйл	1.Шүүх дараахь үндэслэлийн аль нэг нь байвал яллагдагчийг цагдан хорих шийдвэр гаргана: 1.1.эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх ажиллагаанаас оргон зайлахыг завдсан, оргон зайлсан; 1.2.шүүгч, прокурор, мөрдөгч, хохирогч, гэрч, шинжээч, гэмт хэрэг хамтран үйлдсэн хүнийг дарамталсан, сүрдүүлсэн, эсхүл тэдгээрийн болон өөрийн амь нас, эрүүл мэндэд аюул учруулах үндэслэл бүхий баримт, мэдээлэл байгаа; 1.3.гэмт хэрэг үйлдэж болзошгүй талаар үндэслэл бүхий баримт, мэдээлэл байгаа; 1.4.урьд нь авсан таслан сэргийлэх арга хэмжээг зөрчсөн, шүүх, прокурорын мэдэгдэх хуудсаар дуудахад хүндэтгэн үзэх шалтгаангүйгээр ирээгүй.

		2.Эрүүгийн хуулийн тусгай ангид хорих ялын доод хэмжээг найман жил, түүнээс дээш хугацаагаар оногдуулахаар заасан гэмт хэргийн яллагдагчийн хувийн байдал, үйлдэгдсэн гэмт хэргийн шинжийг харгалзан эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх ажиллагааны зорилгод нийцүүлэн цагдан хорих таслан сэргийлэх арга хэмжээ авч болно.
2.	ЭХХШТХ-ийн 14.10 дугаар зүйл	Цагдан хорих таслан сэргийлэх арга хэмжээ авах хугацаа
3.	ЭХХШТХ-ийн 14.11 дүгээр зүйл	Цагдан хорих таслан сэргийлэх арга хэмжээ авахыг хориглох нөхцөл
4.	ЭХХШТХ-ийн 14.12 дугаар зүйл	Прокурор таслан сэргийлэх арга хэмжээ авах
5.	ЭХХШТХ-ийн 14.13 дугаар зүйл	Цагдан хорих таслан сэргийлэх арга хэмжээтэй холбоотой зохицуулалт
6.	Бусад цагдан хорих таслан сэргийлэх арга хэмжээтэй холбогдолтой зохицуулалтууд	Цагдан хорих таслан сэргийлэх арга хэмжээний тусгай зохицуулалт, эрх хэмжээ зэрэг

1.3.2. “Практикт нийцэж байгаа байдал” шалгуур үзүүлэлтийг сонгосон үндэслэл

Судалгааны энэ хэсэгт “Практикт нийцэж байгаа байдал” шалгуур үзүүлэлтийн хүрээнд Шинэчлэн найруулсан Эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх тухай хуулийн холбогдох зохицуулалт практикт хэрхэн хэрэгжиж байгаа, түүний эерэг, сөрөг үр дагавар, хэрэгжүүлэхэд хүндрэл, бэрхшээл гарч байгаа эсэхийг тодорхойлохыг зорьсон болно.

Энэ шалгуур үзүүлэлтээр ихэвчлэн тухайн хуулийг хэрэгжүүлэгч этгээдээс болон байгууллагаас уг зохицуулалт практикт хэрэгжиж чадаж байгаа эсэхийг тогтооход түлхүү ашигладаг. Мөн хуулийг хэрэгжүүлэхтэй холбогдон амьдралд гарч байгаа эерэг болон сөрөг ямар үр дагаврууд байгааг тодорхойлох бөгөөд хуулийн зохицуулалтын ойлгомжтой байдал, түүнийг хэрэгжүүлэх боломж бололцоо практикт байгаа эсэхийг тооцох нь чухал юм.

Тус судалгааны хүрээнд Эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх тухай хуульд заасан цагдан хорих таслан сэргийлэх арга хэмжээг бодит байдалд нийцээгүй, хэт их авч байгааг тодруулах зорилгоор дараах зүйл, заалтуудыг сонгон авлаа.

Хүснэгт 3.2. Практикт нийцэж байгаа байдал шалгуур үзүүлэлтийн хүрээнд сонгож авсан зүйл, заалт

№	Сонгосон зүйл, заалт	Зүйл, заалтын агуулга
1.	ЭХХШТХ-ийн 14.9 дүгээр зүйл	1.Шүүх дараахь үндэслэлийн аль нэг нь байвал яллагдагчийг цагдан хорих шийдвэр гаргана: 1.1.эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх ажиллагаанаас оргон зайлахыг завдсан, оргон зайлсан; 1.2.шүүгч, прокурор, мөрдөгч, хохирогч, гэрч, шинжээч, гэмт хэрэг хамтран үйлдсэн хүнийг дарамталсан, сүрдүүлсэн, эсхүл тэдгээрийн болон өөрийн амь нас, эрүүл мэндэд аюул учруулах үндэслэл бүхий баримт, мэдээлэл байгаа; 1.3.гэмт хэрэг үйлдэж болзошгүй талаар үндэслэл бүхий баримт, мэдээлэл байгаа;

	<p>1.4.урьд нь авсан таслан сэргийлэх арга хэмжээг зөрчсөн, шүүх, прокурорын мэдэгдэх хуудсаар дуудахад хүндэтгэн үзэх шалтгаангүйгээр ирээгүй.</p> <p>2.Эрүүгийн хуулийн тусгай ангид хорих ялын доод хэмжээг найман жил, түүнээс дээш хугацаагаар оногдуулахаар заасан гэмт хэргийн яллагдагчийн хувийн байдал, үйлдэгдсэн гэмт хэргийн шинжийг харгалзан эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх ажиллагааны зорилтод нийцүүлэн цагдан хорих таслан сэргийлэх арга хэмжээ авч болно.</p>
--	---

1.4. Харьцуулах хэлбэрийг сонгох

Хуулийн хэрэгжилтийн үр дагаварт үнэлгээ хийхдээ үнэлэх болсон шалтгаан, үнэлгээний хүрээ, шалгуур үзүүлэлт зэргийг харгалзан дор дурдсан харьцуулах хэлбэрүүдээс сонгоно. Үүнд:

- Байх ёстой болон одоо байгаа;
- Хууль тогтоомж батлагдахаас өмнөх болон хууль тогтоомж батлагдсанаас хойших;
- Хууль хүчин төгөлдөр үйлчилж эхэлснээс хойших;
- Тохиолдол судлах.

Судалгааны явцад Эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх тухай хуулиар зохицуулсан Цагдан хорих таслан сэргийлэх арга хэмжээний талаарх зүйл, заалтын байх ёстой болон одоо байгаа, хууль тогтоомж батлагдахаас өмнөх болон хууль тогтоомж батлагдсанаас хойших, хууль хүчин төгөлдөр үйлчилж эхэлснээс хойших, хууль хүчин төгөлдөр үйлчилж эхэлснээс хойш, тохиолдол судлах харьцуулах хэлбэрийг ашиглана.

1.5. Шалгуур үзүүлэлтийг томъёолох

Шалгуур үзүүлэлтийг томъёолохдоо сонгосон шалгуур үзүүлэлт тус бүрээр Эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх тухай хуулийн сонгон авсан хэсэгт тохируулан дараах таамаглал дэвшүүлж, асуулт дэвшүүллээ.

Зорилгод хүрсэн түвшин шалгуур үзүүлэлтийн хүрээнд:

Шалгуур үзүүлэлтийн томъёолол 1. Эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх тухай хуулийн цагдан хорих таслан сэргийлэх арга хэмжээ авахтай холбоотой зохицуулалт нь хүний хөдөлмөрлөх эрхэд сөргөөр нөлөөлж байгаа эсэх.

Шалгуур үзүүлэлтийн томъёолол 2. Эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх тухай хуулийн цагдан хорих таслан сэргийлэх арга хэмжээ авах зохицуулалт нь хүний халдашгүй байх эрхэд өргөнөөр халдаж байгаа эсэх.

Шалгуур үзүүлэлтийн томъёолол 3. Эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх тухай хуулийн 14.9 дүгээр зүйлийн 2 дахь хэсэгт заасан “Эрүүгийн хуулийн тусгай ангид хорих ялын доод хэмжээг найман жил, түүнээс дээш хугацаагаар оногдуулахаар заасан гэмт хэргийн яллагдагчийн хувийн байдал, үйлдэгдсэн гэмт хэргийн шинжийг харгалзан эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх ажиллагааны зорилтод нийцүүлэн цагдан хорих таслан сэргийлэх арга хэмжээ авч болно.” гэх зохицуулалт нь цагдан хорих таслан сэргийлэх арга хэмжээний зорилгод нийцэж буй эсэх.

Практикт нийцэж буй байдал шалгуур үзүүлэлтийн хүрээнд

Шалгуур үзүүлэлтийн томьёолол 1. Эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх тухай хуулийн цагдан хорих таслан сэргийлэх арга хэмжээ авахтай холбоотой зохицуулалтыг практикт хэрэгжүүлэхэд хүндрэл үүсэж байгаа эсэх.

1.6. Мэдээлэл цуглуулах аргыг сонгох

Энэхүү судалгааны ажлын хүрээнд үнэлгээ хийх хуулийн зүйл, заалтын зорилгод хүрсэн түвшин, практик хэрэгжилтийг илрүүлэх зорилгоор цагдан хорих таслан сэргийлэх арга хэмжээтэй холбоотой шүүхийн шийдвэр буюу шүүхийн практик, энэхүү сэдвээр бичсэн эрдэм шинжилгээний өгүүлэл, илтгэл уншиж судлах, түүхчилсэн судалгаа хийх, харьцуулсан судалгаа хийх, судалгааны тайлан унших, харьцуулалт хийх, эрүүгийн процесс ажиллагааг эрхлэн хэрэгжүүлэгчид болох шүүгч нараас түүврийн байдлаар ганцаарчилсан ярилцлага хийх зэрэг арга зүйг ашиглаж ажиллаа.

Мэдээлэл цуглуулах аргаас:

- Байгаа мэдээллийг цуглуулж ашиглах
- Холбогдох субъектээс судалгаа авах аргыг сонгон хэрэгжүүллээ.

Байгаа мэдээллийг цуглуулах хүрээнд эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх тухай хууль, холбогдох сурах бичиг, гарын авлага, эмхэтгэл, эрдэм шинжилгээний өгүүлэл, эрдэм шинжилгээ, судалгааны тайланг цуглуулж үнэлгээ хийхэд ашиглав.

ХОЁР. ХЭРЭГЖҮҮЛЭХ ҮЕ ШАТ

Эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх тухай хуулийн холбогдох заалтын хэрэгжилтийн үр дагаварт үнэлгээ хийх судалгааны мэдээллийг цуглуулахдаа баримт бичгийн судалгаа, ярилцлагын аргад тулгуурлаж энэхүү судалгааг гүйцэтгэв.

Баримт бичгийн судалгаа: Холбогдох хууль тогтоомж, дүрэм, журам, эрдэмтэн, судлаачдын эрдэм шинжилгээний бүтээлүүд, илтгэл, өгүүлэл, тайланг ашигласан болно.

Эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх ажиллагаан дахь Цагдан хорих арга хэмжээг хэрэгжүүлэх асуудал нь хүний эрхтэй холбоотой учраас эрдэмтэн, судлаачид төдийгүй хүний эрхийг хамгаалах чиглэлээр ажилладаг Олон Улсын болон үндэсний байгууллагуудын анхаарлыг ихээхэн татдаг. Тиймээс ч салбар эрх зүйн эрдэмтэн, судлаачдын дунд онолын тайлбар, хамтын бүтээл, гарын авлага, өгүүлэл, нийтлэл олныг бүтээн гаргасан байна. Үүнд:

Сурах бичиг, гарын авлага:

- Ж.Бямбаа, Г.Баясгалан “Монгол Улсын Эрүүгийн байцаан шийтгэх эрх зүйн зарим асуудал” /1998 он/;
- Ч.Цогт - Очир “Таслан сэргийлэх арга хэмжээ” /1995 он/;
- С.Жамъян “БНМАУ-ын Эрүүгийн байцаан шийтгэх эрхийг судлагчдад тусламж” /1972 он/;
- Ж.Авхиа, Б.Даваасамбуу, И.Дашням, Б.Чимид, Г.Совд, К.Тажбакет нарын “БНМАУ-ын Эрүүгийн байцаан шийтгэх эрх зүй” /1987 он/;
- Б.Бат-Эрдэнэ, Г.Баясгалан “Монгол улсын Эрүүгийн байцаан шийтгэх эрх зүй /ерөнхий анги” /1996 он/;
- Ж.Бямбаа “Монгол Улсын Эрүүгийн байцаан шийтгэх эрх зүйн зарим асуудал” /1998 он/;
- Б.Бат-Эрдэнэ “Монгол улсын Эрүүгийн байцаан шийтгэх эрх зүй /тусгай анги” /1999 он/;
- Ж.Амарсанаа “Хүний эрх: Олон улсын ба үндэсний эрх зүйн асуудал” /2000 он/;
- Х.Эрдэнэбат “Хүний халдашгүй эрх” /2002 он/;
- Б.Бат-Эрдэнэ “Монгол улсын Эрүүгийн байцаан шийтгэх эрх зүй” /2004 он/;
- Д.Баярсайхан “Эрүүгийн процесс ба албадлага” /2018он/;
- Д.Баярсайхан “Эрүүгийн процессын эрх зүй УБ.” /2014 он/, /2020 он/
- Д.Баярсайхан “Гадаад орнуудын эрүүгийн процесс” /2015 он/
- Ж.Бямбаа. Ж.Эрхэсхулан “Эрүүгийн процессын эрх зүйн үндсэн асуудал” /2018 он/

Хууль, эрх зүйн акт

- Монгол Улсын үндсэн хууль. Төрийн мэдээлэл эмхэтгэл. 1992 №1
- Эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх тухай хууль. Төрийн мэдээлэл эмхэтгэл.2017 №23
- Эрүүгийн хууль. Төрийн мэдээлэл эмхэтгэл. 2016 №7
- Эрүүгийн байцаан шийтгэх тухай хууль. 2002
- Прокурорын тухай хууль. Төрийн мэдээлэл эмхэтгэл.2017 №24
- Насанд хүрээгүй сэжигтэн, яллагдагчийг баривчлах, цагдан хориход

анхаарах зарим асуудал. УДШ-ийн зөвлөмж. 2009

- Сэжигтэн, яллагдагчийг баривчлах, цагдан хориход шүүхээс анхаарах зарим асуудал. УДШ-ийн зөвлөмж. 2002

Эрдэм шинжилгээний өгүүлэл, нийтлэл

- Солонгос-Монгол улсын эрүүгийн болон эрүүгийн байцаан шийтгэх эрх зүй: Тулгамдсан асуудал ба сорилт. 2014

Олон улсын гэрээ, конвенци

- Аливаа хэлбэрээр саатуулагдсан болон хоригдсон хүмүүсийг хамгаалах зарчмуудын цогц 1988.12.09. 43/173 тогтоол
- Хууль хэрэгжүүлэх албан тушаалтнуудын зан үйлийн тухай хууль. 1979.12.17. 34/169 тогтоол
- Бүх этгээдийг эрүүдэн шүүх болон бусад хэлбэрээр хэрцгий, хүнлэг бусаар буюу нэр төрийг доромжлон харьцаж шийтгэхээс хамгаалах тухай тунхаглал. 1975.12.09. 3552 тогтоол
- Эрүүдэн шүүх болон бусад хэлбэрээр хэрцгий, хүнлэг бусаар буюу хүний нэр төрийг доромжлон харьцаж шийтгэхийн эсрэг конвенци. 1984.12.10

Судалгааны тайлан эмхэтгэл

- Монгол Улсын Эрүүгийн байцаан шийтгэх ажиллагааг шинэчлэх шаардлага, арга зам, судалгааны тайлан. 2016 он
- Эрүүгийн эрх зүй дэх хүний эрхийн судалгааны илтгэл. 2009
- Цагдан хорих арга хэмжээг шийдвэрлэж буй шүүхийн практик ба хүний эрхийн хэрэгжилт бодлогын судалгааны тайлан. ШЕЗ-ийн дэргэдэх Шүүхийн судалгаа, мэдээлэл, сургалтын хүрээлэн. 2014

ГУРАВ. ҮНЭЛЭХ ҮЕ ШАТ

Үнэлэх үе шатанд Эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх хуулийн цагдан хорих таслан сэргийлэх арга хэмжээтэй холбоотой зүйл, заалтуудыг сонгосон шалгуур үзүүлэлтийн дагуу үнэлгээ хийсэн.

3.1. “Зорилгод хүрсэн түвшин” шалгуур үзүүлэлтийн хүрээнд үнэлсэн байдал

Эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх тухай хуулийн 1.1 дүгээр зүйлийн 1 дэх хэсэгт “Эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх ажиллагааны зорилт нь гэмт хэргийг шуурхай, бүрэн илрүүлэх, гэмт хэрэг үйлдсэн хүн, хуулийн этгээдийг олж тогтоон шударгаар ял оногдуулах, гэм буруугүй хэнийг ч гэмт хэрэг үйлдсэн гэм буруутайд тооцохгүй байх, хүний эрх, хууль ёсны ашиг сонирхлыг хамгаалах, зөрчигдсөн эрхийг сэргээхэд оршино.” хэмээн заажээ. Иймд уг хуулийн бүхий л зохицуулалт энэхүү үндсэн зорилтыг хангахад чиглэн үйлчлэх учиртай.

НҮБ-ын 1966 онд батлан гаргасан “Иргэний болон улс төрийн эрхийн тухай олон улсын пакт”-ын 9 зүйлийн 1 дэх хэсэгт Хүн бүр эрх чөлөөтэй, халдашгүй дархан байх эрхтэй. Хэнийг ч дур мэдэн баривчлах буюу цагдан хорьж болохгүй. Хуульд заасан үндэслэл, журмаас гадуур хэний ч эрх чөлөөг хасаж болохгүй” гэж заасан бөгөөд манай улс НҮБ-ийн гишүүн орон болохын хувьд Үндсэн хуулиараа баталгаажуулан олон улсад болон өөрийн орны ард түмний өмнө биелүүлэх үүргийг хүлээдэг.

Шалгуур үзүүлэлтийн томъёолол 1. Эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх тухай хуулийн цагдан хорих таслан сэргийлэх арга хэмжээ авахтай холбоотой зохицуулалт нь хүний хөдөлмөрлөх эрхэд сөргөөр нөлөөлж байгаа эсэх.

Үнэлгээ:

Таслан сэргийлэх арга хэмжээг давхардуулахтай холбоотой сөрөг үр дагаврын талаар

Монгол Улсын Үндсэн хуулийн 16 дугаар зүйлийн 4 дэх хэсэгт иргэдийн ажил мэргэжлээ чөлөөтэй сонгох, хөдөлмөрлөх үйл ажиллагаатай холбогдох эрхийг хуульчлан баталгаажуулжээ. Хөдөлмөрлөх эрх бол хүний амьдрах эрхийн үндсэн эх сурвалж учраас угаас заяасан эрхийн ангилалд байдаг бөгөөд түүний энэхүү мөн чанар, хэрэгжилт нь хүний хөдөлмөрөөр баталгааждаг тул ардчилсан нийгэмд хүн хөдөлмөрийн шударга, аятай нөхцөлөөр хангуулах, хөдөлмөр эрхлэлтийн хүрээнд хүн бүр ямар нэг ялгаваргүй адил тэгш эрх эдлэх асуудлыг хуульчлан баталгаажуулдаг³.

Түүнчлэн хөдөлмөрлөх эрх нь өмчлөх эрхтэй салшгүй холбогддог. Үүний тулд судлан буй таслан сэргийлэх арга хэмжээний эрх зүйн зохицуулалтыг тайлбарлах замаар хөдөлмөрлөх үндсэн эрхэд хэрхэн нөлөөлж байгаа, нөлөөлж болохуйц нөхцөл байдлыг тогтоох шаардлагатай болно. Эрх зүйг тайлбарлах арга гэдэг нь эрх зүйн тайлбар хийхэд танин мэдэхүйн болон арга зүйн гол хөшүүрэг нь болж буй хэрэгслүүд бөгөөд дотроо хэл зүйн арга, системчлэх арга, логик арга, түүх-улс төрийн арга, тусгайлан тайлбарлах арга гэсэн төрлүүдтэй байдаг⁴. Уг онол, арга

3 Г.Совд, *Монгол Улсын Үндсэн хуулийн тайлбар*, (УБ, 2000), 91 дэх тал.

4 Д.Баярсайхан, *Эрх зүйн онол*, (УБ, 2010), 202 дахь тал.

зүйн зарчмыг баримтлан цагдан хорих таслан сэргийлэх арга хэмжээ нь хууль зүйн болон шүүхийн практикийг хэрхэн бүрдүүлж байгаад харьцуулсан дүн шинжилгээ хийх байдлаар тайлбарлах нь зүйтэй гэж үзлээ.

Хууль зүйн практик гэж эрх зүйн хэм хэмжээг бүтээх, тайлбарлах, хэрэглэх, хэрэгжүүлэх, замаар нийгэм-эрх зүйн туршлага хуримтлуулах үйл ажиллагааг хэлдэг⁵ бол Шүүхийн практик гэдэгт нь өргөн утгаараа эх газрын эрх зүйн тогтолцоотой улс орнуудад туслах эх сурвалжийн шинжтэйгээр, тусгай эмхтгэлд нэгтгэн гаргасан, шүүхийн (ялангуяа дээд шатны) шийдвэрийн цогц, явцуу утгаараа шүүхээс хэрэг хянан шийдвэрлэх болон тайлбарлах явцад хуримтлагдсан туршлага байдаг⁶.

Эдгээрээс дүгнэн үзвэл цагдан хорих таслан сэргийлэх арга хэмжээний зохицуулалтууд нь хүний халдашгүй чөлөөтэй байх эрхийг хязгаарлах хуульд заасан арга хэмжээ болохын хувьд хөдөлмөрлөх үндсэн эрхэд шууд утгаараа нөлөөлөх нь дамжиггүй. Харин хөдөлмөрлөх эрхийг хууль ёсны болон зүй ёсны зарчмын хүрээнд хөндөж байгаа эсэхийг тогтоох нь чухал юм. Энэ нь тус арга хэмжээний зохицуулалт нь давхардал хийдэлгүй, бусад хууль тогтоомжтой уялдсан байх шаардлагаар нөхцөлдөнө.

Тодорхой үйл ажиллагаа явуулах, албан үүргээ биелүүлэхийг түр түдгэлзүүлэх арга хэмжээний тухайд: ЭХХШТХ-ийн 14.4 дүгээр зүйлийн 1-д зааснаар эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх ажиллагаанд яллагдагч саад учруулахгүй байх нөхцөлийг хангах зорилгоор төрийн албанд ажиллах, тодорхой мэргэжлийн үйл ажиллагаа эрхлэх, хуулийн этгээдийн нэрийн өмнөөс, эсхүл тусгай зөвшөөрлөөр аж ахуйн үйл ажиллагаа эрхлэх, албан үүргээ биелүүлэхийг тодорхой хугацаагаар түдгэлзүүлэх таслан сэргийлэх арга хэмжээ авна. Энэ арга хэмжээг прокурорын саналыг харгалзан шүүхийн зөвшөөрлөөр авч болно. Прокурор, эсхүл мөрдөгч нь дээрх арга хэмжээг авсан тухай шүүхийн шийдвэрийг яллагдагч болон холбогдох байгууллага, хуулийн этгээдэд хүргүүлнэ.

Тодорхой үйл ажиллагаа явуулах, албан үүргээ биелүүлэхийг түдгэлзүүлнэ гэдэг нь тухайн ажлыг бүрэн зогсооно гэсэн үг биш, харин уг хэргийг шийдэж дуусах хүртэл түр хугацаанд үйл ажиллагаа явуулах, албан үүрэг гүйцэтгэхийг нь хуульд заасан журмын дагуу хязгаарлаж буй явдал юм. Өмнө нь хүчин төгөлдөр үйлчилж байсан хууль болон одоогийн хүчин төгөлдөр үйлчилж буй эрүүгийн процессын хууль дахь тодорхой үйл ажиллагаа явуулах, албан үүргээ биелүүлэхийг түр түдгэлзүүлэх таслан сэргийлэх арга хэмжээг харьцуулвал илүү нарийвчилсан тодорхой зохицуулалт болон хуульчлагдсан байна.

---

5 Ч.Нямсүрэн, *Эрх зүйн ерөнхий онол*, (УБ, 2010), 358-365 дахь тал.

6 Ч.Нямсүрэн, *Эрх зүйн ерөнхий онол*, (УБ, 2010), 366 дахь тал.

Хүснэгт 3.3. Эрүүгийн байцаан шийтгэх хууль болон Эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх тухай хуулийг харьцуулсан нь

	Эрүүгийн байцаан шийтгэх хууль (2002)	Эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх тухай хууль (2017)
	<ul style="list-style-type: none"> Байцаан шийтгэх албадлагын бусад арга хэмжээ 	<ul style="list-style-type: none"> Таслан сэргийлэх арга хэмжээ
	<ul style="list-style-type: none"> Албан үүргээ биелүүлэхийг түр түдгэлзүүлэх 	<ul style="list-style-type: none"> Тодорхой үйл ажиллагаа явуулах, албан үүргээ биелүүлэхийг түр түдгэлзүүлэх
Авагдах субъект:	<ul style="list-style-type: none"> Сэжигтэн, Яллагдагч, Шүүгдэгч 	<ul style="list-style-type: none"> Яллагдагч Хуулийн этгээд
Авах үндэслэл:	<ul style="list-style-type: none"> Албан үүргээ үргэлжлүүлэн биелүүлэх нь хэрэг бүртгэлт, мөрдөн байцаалт, шүүн таслах ажиллагаанд сөрөг нөлөө үзүүлж болзошгүй үндэслэл байвал, 	<ul style="list-style-type: none"> ЭХХША-нд яллагдагч саад учруулахгүй байх нөхцөлийг хангах зорилгоор
Авах арга хэмжээ:	<ul style="list-style-type: none"> Албан үүргээ биелүүлэхийг түдгэлзүүлэх 	<ul style="list-style-type: none"> Төрийн албанд ажиллах, Тодорхой мэргэжлийн үйл ажиллагаа эрхлэх, Хуулийн этгээдийн нэрийн өмнөөс, эсхүл тусгай зөвшөөрлөөр аж ахуйн үйл ажиллагаа эрхлэх, Албан үүргээ биелүүлэхийг түдгэлзүүлэх
Авах хугацаа:	<ul style="list-style-type: none"> Түр 	<ul style="list-style-type: none"> Тодорхой хугацаагаар
Авах субъект:	<ul style="list-style-type: none"> Хэрэг бүртгэгч, мөрдөн байцаагч нь прокурорын зөвшөөрөлтэйгээр, Прокурор Шүүх 	<ul style="list-style-type: none"> Прокурорын саналыг үндэслэн шүүхийн зөвшөөрлөөр,

Нэгэнт цагдан хоригдсон болон тодорхой үйл ажиллагаа явуулах, албан үүргээ биелүүлэхийг түр түдгэлзүүлэх таслан сэргийлэх арга хэмжээ авагдсан яллагдагчид хөдөлмөр эрхлэх боломжгүй болсон бол таслан сэргийлэх арга хэмжээ авагдахаас өмнө эрхэлж байсан хөдөлмөр эрхлэлтийн харилцаа нь хэрхэн зохицуулагдах талаар Хөдөлмөрийн тухай хуульд нарийвчлан тусгаагүй боловч эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх ажиллагаатай холбоотой дараах зохицуулалтыг агуулсан байна. Үүнд:

– 78 дугаар зүйл. Хөдөлмөр эрхлэлтийн харилцаа дуусгавар болох үндэслэл

78.1.6. ажилтан гэмт хэрэг үйлдсэний улмаас уг ажил үүргээ үргэлжлүүлэн гүйцэтгэх боломжгүй, ял оногдуулсан шүүхийн шийдвэр хүчин төгөлдөр болсон;

– 119 дүгээр зүйл. Цалин хөлснөөс хийх суутгал, түүний хэмжээг хязгаарлах

119.1.2. шүүхийн, эсхүл хөдөлмөрлөх эрхийн маргаан шийдвэрлэх байгууллагын шийдвэр хүчин төгөлдөр болсон.

Дээрхээс үзэхэд хөдөлмөрийн гэрээ байгуулан ажиллаж буй ажилтны хувьд шүүхийн хүчин төгөлдөр шийдвэр гарах хүртэл хөдөлмөр эрхлэх, цалин хөлс авах эрх нь нээлттэй байна. Харин ажилтан цагдан хоригдсон тохиолдолд хөдөлмөрийн харилцааг нь хэрхэн зохицуулах нь тодорхойгүй байх бол Хөдөлмөрийн тухай хуулийн 55.1-д “Ажилтанд Эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх тухай хуульд заасны дагуу албан үүргээ биелүүлэхийг тодорхой хугацаагаар түдгэлзүүлэх таслан

сэргийлэх арга хэмжээ авах шийдвэрийг эрх бүхий албан тушаалтан гаргасан тохиолдолд ажил олгогч ажилтныг ажил үүрэг гүйцэтгэхийг түдгэлзүүлж, цалин хөлс олгохыг зогсооно” гэж заасан байна. Иймд хөдөлмөр эрхэлдэг яллагдагчийн хувьд цагдан хоригдсон тохиолдолд тухайн ажил хөдөлмөрөө эрхлэх боломжгүйд хүрэх нь илэрхий тул тодорхой үйл ажиллагаа явуулах, албан үүргээ биелүүлэхийг түр түдгэлзүүлэх таслан сэргийлэх арга хэмжээний агуулга болон үр дүнтэй давхцаж байна гэж үзэх үндэслэлтэй байна. Ийнхүү давхцаж байгаа нь ЭХХШТХ 14.1 дүгээр зүйлийн 4 дэх хэсэгт заасан “... Энэ зүйлийн 1.4, 1.5, 1.6-д заасан таслан сэргийлэх арга хэмжээг бусад таслан сэргийлэх арга хэмжээтэй давхардуулж авахгүй.” гэсэнтэй зөрчилдөх юм.

Хүний хөдөлмөрлөх эрхтэй холбоотой сөрөг үр дагаврын талаар

Монгол Улсын Үндсэн хуулийн 16 дугаар зүйлийн 4, 17 дугаар зүйлийн 2-т «Монгол Улсын иргэн ажил мэргэжлээ чөлөөтэй сонгох, хөдөлмөрийн аятай нөхцөлөөр хангуулах, цалин хөлс авах, амрах, хувийн аж ахуй эрхлэх эрхтэй. Хэнийг ч хууль бусаар албадан хөдөлмөрлүүлж болохгүй», «Хөдөлмөрлөх нь иргэдийн журамт үүрэг мөн.» хэмээн хуульчилсан.

Иргэд төрийн албанд эсхүл хувийн хэвшилд аль ч салбарт ялгалгүй хөдөлмөр эрхлэхдээ Үндсэн хуулиар баталгаажсан дээрх эрхүүдийг эдэлж оролцдоогоороо бүх салбарт хамаарах нийтлэг эрх юм.

Эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх үе шат бүрд хүний эрхийг хангаж, хамгаалах шаардлага тулгамддаг. Учир нь ЭХХША-ны нэг талд яллах чиг үүрэгтэй прокурор тэргүүтэй төрийн албадлагын аппарат, нөгөө талд гэм буруутай болохыг нь шүүх тогтоогоогүй цагт гэм буруугүйд тооцогдох Үндсэн хуульд заасан зарчмаас өөр бараг хамгаалалтгүй шахам иргэн байгаа тэнцвэргүй нөхцөл явагддаг.¹

Гэмт хэргийг мөрдөн шалгах, хянан шийдвэрлэх ажиллагааны эрх зүйн орчин өөрчлөгдөхийн хэрээр хүний эрхийг хамгаалах шаардлага өсөн нэмэгдсээр ирэв. Сүүлийн жилүүдэд гэмт хэрэгтэй тэмцэх, таслан зогсооход чиглэгдсэн олон улсын хамтын ажиллагаа улам бүр гүнзгийрч, эрүүгийн процессын салбарт хамааралтай олон улсын гэрээ, конвенцуудыг олноор нь гаргах болсон ба энэ бүхэнд НҮБ, Хүний эрхийн байгууллагууд чухал үүрэг гүйцэтгэж байна. Эрүүгийн болон эрүүгийн процессын эрх зүйн салбар дахь хууль тогтоомжийн хэрэглээнд хүний эрхийн олон улсын гэрээ, конвенцын хэм хэмжээ, зарчмуудыг тусгах, улмаар бүтээлчээр хэрэглэх явдал зайлшгүй болж байна.

Гэмт хэрэгт шууд ба шууд бусаар холбогдсон хэн боловч өөрийн үйлдсэн гэмт хэрэг, гэм бурууг үл зөвшөөрөх, нотлох баримтыг нуун дарагдуулах, үнэн зөв мэдүүлэг өгөхөөс элдвээр зайлсхийх явдал байнга гардаг нь мөрдөн байцаалтын практикаар нэгэнт тогтоогдсон билээ. Хэрэв яллагдагчийг өөрсдийн хүссэнээр нь буюу ая таваар нь хандаж, эрүүгийн процессыг хэрэгжүүлнэ гэвэл угаас утгагүй ба улмаар хууль бус нөхцөл байдал газар авахад хүрнэ. Гэхдээ нөгөө талаас нь авч үзвэл таслан сэргийлэх арга хэмжээ нь нөлөөлөх үр дагавраараа хүний эрхэд халдах буюу түүнийг хөндөхөд шууд хүргэдэг. Энэхүү хоёр талт мөн чанарыг зүй зохистойгоор ойлгож, уг арга хэмжээг хуульд заасан агуулгаар нь зөв ойлгож хэрэглэх учиртай⁷.

7 Д.Баярсайхан, *Эрүүгийн процессын эрх зүй*, (УБ, 2020), 158 дахь тал.

Хүний халдашгүй чөлөөтэй байх эрх нь Үндсэн хуулиар баталгаажуулсан хэн боловч дур мэдэн халдаж болохгүй туйлын эрх.⁸ Нэгэнт хүн бүр эрх зүйн этгээд байхын дээр Монгол Улсын төртэй харилцан эрх эдэлж, үүрэг хүлээх байдлаар эрх зүйн харилцаанд оролцох ёстой болсон учраас Үндсэн хуульд тусгагдсан эрх, эрх чөлөөг баталгаатай эдлэх ёстой.⁹

Германы эрүүгийн процессын орчин нь “Nullum crimen sine lege” зарчимд тулгуурлан хүний эрхийн наад захын стандартыг хангаж, тухайн хуулийн зорилго, зарчим нь түүний агуулга, журамтайгаа бүрэн уялдаж, баталгаатай бөгөөд тогтвортой хэрэгжих нөхцөлийг бий болгосон байдаг. Эрүүгийн процессын харилцаанд оролцогчид эрх, үүргийн маш зохистой харилцаанд байхаас гадна оролцогчдын чиг үүрэг, гомдол гаргах эрх нь тэнцвэртэй байх шаардлагаар нөхцөлдсөн байдаг¹⁰.

Тиймээс, Эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх ажиллагаа нь бүхэлдээ хүний эрхийг хөндсөн байдлаар хэрэгждэг төрийн онцгой ажиллагаануудын нэг учир хүний эрхийн хууль зүйн баталгааны хамгийн наад захын асуудлыг зохицуулсан байх учиртай.

Монгол улсын Үндсэн хуулийн 16 дугаар зүйлийн 13-т “Монгол улсын иргэн халдашгүй, чөлөөтэй байх эрхтэй. Хуульд заасан үндэслэл, журмаас гадуур дур мэдэн хэнийг ч нэгжих, баривчлах, хорих, мөрдөн мөшгих, эрх чөлөөг нь хязгаарлахыг хориглоно” мөн уг зүйлийн 4-т “ажил мэргэжлээ чөлөөтэй сонгох, хөдөлмөрийн аятай нөхцөлөөр хангуулах, цалин хөлс авах, амрах, хувийн аж ахуй эрхлэх эрхтэй” гэж заасан буюу Монгол улсын иргэн хөдөлмөрлөх эрхтэй.

Цагдан хорих таслан сэргийлэх арга хэмжээ нь нэгэнт хүний халдашгүй, чөлөөтэй байх эрхийг хөндөж буй нь тодорхой бөгөөд харин хөдөлмөрлөх эрхээ эдэлж буй буюу ажил, хөдөлмөр эрхэлж буй яллагдагчид цагдан хорих таслан сэргийлэх арга хэмжээ авч буй нь уг эрхэд нь халдаж байна гэж үзэх үндэслэлтэй байж болох юм.

Шүүхийн ерөнхий зөвлөлөөс эрхлэн гаргадаг “Монгол улсын шүүхийн тайлан (2020)”-гаас 2019 болон 2020 онд таслан сэргийлэх арга хэмжээ авсан тухай судалгааг авч үзвэл:

Тооны хувьд дараах байдалтай байна.

Хүснэгт 3.4. Шүүхээс 2019 болон 2020 онд авсан таслан сэргийлэх арга хэмжээ

№	Утга	2019 он	2020 он
1.	Цагдан хорих таслан сэргийлэх арга хэмжээ авхуулахаар ирүүлсэн хүний тоо	3955	3672
2.	Хязгаарлалт тогтоох таслан сэргийлэх арга хэмжээ авхуулахаар ирүүлсэн хүний тоо	680	451
3.	Тодорхой үйл ажиллагаа явуулах, албан үүргээ биелүүлэхийг түдгэлзүүлэх	48	432
4.	Үүнээс: Хуулийн этгээд	0	11

8 Г.Совд, Монгол улсын Үндсэн хууль, хүний эрх /Харьцуулсан эрх зүй/, (УБ, 1999), 51 дэх тал.

9 Г.Эрдэнэбат, Хүний халдашгүй эрх, (УБ, 2002), 9 дэх тал.

10 Д.Баярсайхан, Гадаад орнуудын эрүүгийн процесс, (УБ, 2015), 43 дахь тал.

Харин хөдөлмөр эрхэлж буй яллагдагчид цагдан хорих таслан сэргийлэх арга хэмжээг авсан шүүхийн шийтгэх тогтоолуудаас дурдвал:

1. 2022/ШЦТ/56 дугаартай Чингэлтэй дүүргийн эрүүгийн хэргийн анхан шатны шүүхийн 2022 оны 01 сарын 10 өдрийн шийтгэх тогтоол

Шүүгдэгч Б.Ю нь Монгол Улсын иргэн, 1959 оны 11 дүгээр сарын 7-ны өдөр Баянхонгор аймагт төрсөн, 62 настай, эрэгтэй, бүрэн бус дунд боловсролтой, барилгын өрлөгчин мэргэжилтэй, Шинэ барилга ХХК-д нярав ажилтай бөгөөд хэрэг хянан шийдвэрлэх ажиллагааны явцад нийт 91 хоног цагдан хоригдсон байна.

2.2021/ШЦТ/698 дугаартай Хан-Уул дүүргийн эрүүгийн хэргийн анхан шатны шүүхийн 2021 оны 12 сарын 14 өдрийн шийтгэх тогтоол

Шүүгдэгч Монгол Улсын иргэн, 1997 оны 10 дугаар сарын 02-ны өдөр Архангай аймагт төрсөн, 24 настай, эрэгтэй, дээд боловсролтой, ангийн салааны захирагч,... Д.Г нь шүүхэд хэргийг хянан хэлэлцсэн өдрийг хүртэл хугацаанд сэжигтэн, яллагдагч, шүүгдэгчээр цагдан хоригдсон нийт 259 хоног цагдан хоригдсон байна.

3.2021/ШЦТ/1053 дугаартай Баянзүрх дүүргийн эрүүгийн хэргийн анхан шатны шүүхийн 2021 оны 11 сарын 28 өдрийн шийтгэх тогтоол

Шүүгдэгч нарын биеийн байцаалт болон цагдан хоригдсон хугацаа:

1.Монгол Улсын иргэн, Улаанбаатар хотод 1992 оны 08 дугаар сарын 15-ны өдөр төрсөн, эмэгтэй, 29 настай, бүрэн дунд боловсролтой, гоо сайханч мэргэжилтэй, хувиараа бизнес эрхэлдэг, Б овогт Дийн А нь нийт 63 хоног;

2.Монгол Улсын иргэн, Улаанбаатар хотод 1988 оны 05 дугаар сарын 25-ны өдөр төрсөн, 33 настай, эмэгтэй, дээд боловсролтой, эрх зүйч мэргэжилтэй, “Гашуун сухайт” боомтод хоолны газар ажиллуулдаг гэх, Б овогт Бямбын С нь нийт 63 хоног;

3.Монгол Улсын иргэн, Хэнтий аймгийн Бэрх суманд 1988 оны 02 дугаар сарын 12-ны өдөр төрсөн, 33 настай, эмэгтэй, дээд боловсролтой, эрх зүйч мэргэжилтэй, “Мандал бэл” жолооны курсэд дромын багш ажилтай, Боржигон овогт Хурцбилэгийн Солонго нь нийт 65 хоног тус тус цагдан хоригдсон байна.

4.2021/ШЦТ/755 дугаартай Баянгол дүүргийн эрүүгийн хэргийн анхан шатны шүүхийн 2021 оны 11 сарын 25 өдрийн шийтгэх тогтоол

Шүүгдэгч нарын биеийн байцаалт болон цагдан хоригдсон хугацаа:

1. Монгол Улсын иргэн, 1993 оны 12 дугаар сарын 27-ны өдөр Улаанбаатар хотод төрсөн, эрэгтэй, 28 настай, дээд боловсролтой, геодезийн инженер мэргэжилтэй, “Адуляр ундарга” ХХК-д менежер ажилтай, сард 1 500 000 төгрөгийн цалинтай гэх Мө нь нийт 566 хоног;

2. Монгол Улсын иргэн, 1988 оны 3 дугаар сарын 03-ны өдөр Улаанбаатар хотод төрсөн, эрэгтэй, 33 настай, тусгай дунд боловсролтой, хүнд машин механизмын оператор мэргэжилтэй, “Мөнх тэнгэрийн ивээл” ХХК-д менежер ажилтай, сард 1 800 000 төгрөгийн цалинтай гэх Э нь нийт 518 хоног;

3. Монгол Улсын иргэн, 1995 оны 6 дугаар сарын 11-ний өдөр Хэнтий аймгийн

Бор-Өндөр суманд төрсөн, эрэгтэй, 27 настай, тусгай дунд боловсролтой, гагнуурчин мэргэжилтэй, “Мөнх тэнгэрийн ивээл” ХХК-д зохион байгуулагч ажилтай, сард 1 200 000 төгрөгийн цалинтай гэх Ба нь нийт 579 хоног;

4. Монгол Улсын иргэн, 1989 оны 4 дүгээр сарын 06-ны өдөр Улаанбаатар хотод төрсөн, эрэгтэй, 32 настай, бүрэн дунд боловсролтой, мэргэжилгүй, хувиараа хөдөлмөрлөдөг, сард 2 000 000 төгрөгийн орлоготой гэх Тэ нь нийт 549 хоног тус тус цагдан хоригдсон байна.
5. 2021/ШЦТ/1235 дугаартай Баянзүрх дүүргийн эрүүгийн хэргийн анхан шатны шүүхийн 2021 оны 11 сарын 16 өдрийн шийтгэх тогтоол

Шүүгдэгч Монгол Улсын иргэн, 1974 оны 3 дугаар сарын 3-ны өдөр Архангай аймагт төрсөн, 47 настай, эмэгтэй, дээд боловсролтой, эдийн засагч мэргэжилтэй, гэмт хэрэгт холбогдох үедээ Халдварт өвчин судлалын үндэсний төвийн Хүний нөөцийн албаны даргаар ажиллаж байсан ... Н овогт И-н О нь яллагдагчаар татагдан 61 хоног цагдан хоригдсон байна.

Түүнчлэн 2020 оны байдлаар нийт ял шийтгүүлэгчдийн 0.2 хувь нь ялтан, 0.3 хувь нь улс төрийн албан тушаалтан, 0.5 хувь нь төрийн захиргааны албан хаагч, 0.9 хувь нь төрийн тусгай албан хаагч, 1.1 хувь нь сурагч, 1.8 хувь нь төрийн бус байгууллагын ажилтан, 2.8 хувь нь төрийн үйлчилгээний албан хаагч, 3.4 хувь нь оюутан, 7.7 хувь нь аж ахуйн нэгжийн ажилтан, 8.5 хувь нь малчин, 29.5 хувь нь бусад, 43.3 хувь нь эрхэлсэн тодорхой ажилгүй хүмүүс байна.¹¹ Эдгээрээс үзэхэд нь тодорхой ажил хөдөлмөр эрхэлдэг яллагдагчдын хувьд хэрэг хянан шийдвэрлэгдтэл цагдан хоригдсон хугацаанд хөдөлмөрлөх эрхээ хэрэгжүүлэх боломжгүй байна. Ингэснээр цагдан хоригдсон яллагдагчдын ажил хөдөлмөр эрхлэлтийн асуудлыг зохицуулах шаардлага гарч ирж байгаа юм.

Монгол Улсын Үндсэн хуульд заасан хөдөлмөрлөх эрхийн агуулгыг “Ажил эрхлэх явдал бол хүний амьдрах эрхийн үндсэн эх сурвалж учраас угаас заяасан эрхийн ангилалд байдаг бөгөөд түүний ийнхүү мөн чанар нь амьдрахын тулд хөдөлмөр нь зовлон мэт биш жинхэнэ амьдарч байгаагийн бахархал байх ёстой. Ажил мэргэжлээ чөлөөтэй сонгох эрхийн хэрэгжилт нь хүний хөдөлмөрөөр баталгааждаг учраас ардчилсан нийгэмд хүн хөдөлмөрийн шударга аятай нөхцөлөөр хангуулах, хөдөлмөр эрхлэлтийн хүрээнд хүн бүр ямар нэг ялгаваргүй адил тэгш эрх эдлэх асуудлыг хуульчлан баталгаажуулдаг” гэж тайлбарласан байна.¹² Хэдийгээр таслан сэргийлэх арга хэмжээ авхуулж, эрхээ хязгаарлуулж буй боловч амьдралын наад захын хэрэгцээг хангах эрхийг нь хэрэгжүүлэх боломжоор зайлшгүй хангах нь төрийн үүрэг болох юм.

Мөн энэхүү судалгааны хүрээнд нийт анхан шатны 450 шүүхийн шийдвэрийг сонгон авч дүн шинжилгээг хийсэн ба цагдан хорих таслан сэргийлэх арга хэмжээ авхуулсан хүмүүсийн хөдөлмөр эрхлэлт дараах үзүүлэлттэй байна.

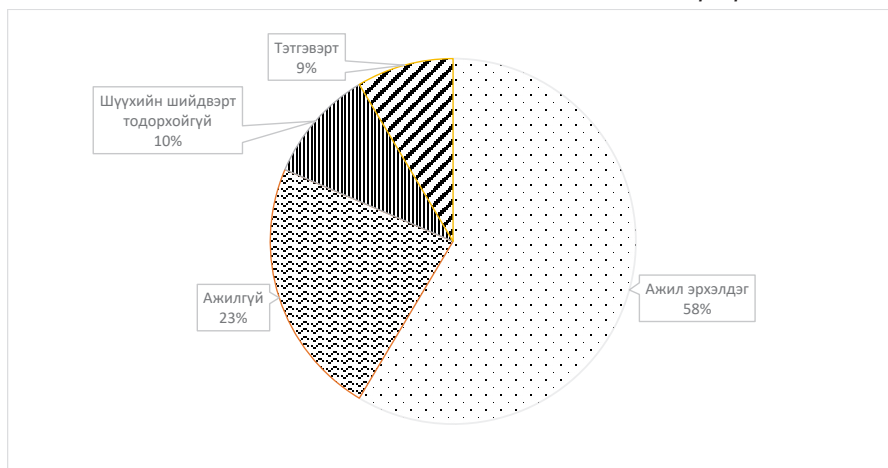
11 ШЕЗ, *Монгол улсын шүүхийн тайлан*, 2020, 2021, (УБ, 2022), 204 дэх тал.

12 Г.Совд, *Монгол улсын Үндсэн хуулийн тайлбар*, (УБ, 2000), 91 дэх тал.

Хүснэгт 3.5. Цагдан хорих таслан сэргийлэх арга хэмжээ авхуулсан хүмүүсийн хөдөлмөр эрхлэлтийн байдал

Ажил эрхлэлтийн байдал			
Ажил эрхэлдэг	Ажилгүй	Шүүхийн шийдвэрт тодорхойгүй	Тэтгэвэрт
146	285	17	2
32.4%	63.3%	3.8%	0.5%

График 3.1. Цагдан хорих таслан сэргийлэх арга хэмжээ авхуулсан хүмүүсийн хөдөлмөр эрхлэлтийн байдал

Дээрх судалгаанаас үзвэл нийт 450 шүүхийн шийдвэрээс 146 шүүхийн шийдвэрт ял ногдуулсан этгээд нь ажил эрхэлдэг байхдаа цагдан хорих таслан сэргийлэх арга хэмжээ авхуулсан байна. Үүнээс үзэхэд хөдөлмөр эрхэлж буй хүмүүс нь хөдөлмөрлөх эрхлэх эрхээ эдлэхгүй байх нөхцөлд орох боломжтой байна.

Үүнтэй холбоотойгоор хүний хөдөлмөрлөх эрх зөрчигдөж буй байдал нь бусад хууль тогтоомжтой хэрхэн холбогддогийг мөн авч үзэх хэрэгтэй.

Хөдөлмөрийн тухай хуулийн 55.1-д “Ажилтанд Эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх тухай хуульд заасны дагуу албан үүргээ биелүүлэхийг тодорхой хугацаагаар түдгэлзүүлэх таслан сэргийлэх арга хэмжээ авах шийдвэрийг эрх бүхий албан тушаалтан гаргасан тохиолдолд ажил олгогч ажилтныг ажил үүрэг гүйцэтгэхийг түдгэлзүүлж, цалин хөлс олгохыг зогсооно.”, 55.2-т “Энэ хуулийн 55.1-д заасан эрх бүхий албан тушаалтны шийдвэрийг хүчингүй болгосон бол шийдвэр гаргасан этгээд энэ тухайгаа ажил олгогчид ажлын гурван өдрийн дотор мэдэгдэнэ.”, 55.3-т “Энэ хуулийн 55.1-д заасан хугацаа өнгөрсөн, эсхүл энэ хуулийн 55.2-т заасан нөхцөл үүссэн өдрөөс ажилтны хөдөлмөр эрхлэлтийн харилцаа сэргээгдсэнд тооцно.”, 55.4-т “Албан үүрэг биелүүлэхийг түдгэлзүүлсэн шийдвэр үндэслэлгүй болох нь тогтоогдсон бол ажилтан ажил үүрэг биелүүлэхээс түдгэлзүүлсэн хугацааны цалин хөлсийг Эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх тухай хуулийн Дөчин тавдугаар бүлэгт заасны дагуу нэхэмжилж, гаргуулан авах эрхтэй.” гэж таслан сэргийлэх арга хэмжээг авсан тохиолдолд хөдөлмөрийн эрх зүйн харилцаа хэрхэн өөрчлөгдөхийг хуульчилсан байна. Мөн Хөдөлмөрийн тухай хуулийн 78.1.6-т “ажилтан гэмт хэрэг үйлдсэний улмаас уг ажил үүргээ үргэлжлүүлэн

гүйцэтгэх боломжгүй, ял оногдуулсан шүүхийн шийдвэр хүчин төгөлдөр болсон” гэж хөдөлмөрийн харилцаа дуусгавар болох нөхцөлийг заасан.

Дээрхээс дүгнэвэл, зөвхөн албан үүргээ биелүүлэхийг тодорхой хугацаагаар түдгэлзүүлэх таслан сэргийлэх арга хэмжээ авах нөхцөлд албан үүргээ гүйцэтгэхийг түдгэлзүүлэх эрх зүйн үр дагавар бий болохоор байна.

Шүүхийн шийдвэрийн тухайд хяналтын шатны шүүх дараах байдлаар шийдвэрлэсэн байна.

Дүүргийн иргэний хэргийн анхан шатны 2014 оны 3086/и дугаар шийдвэрт Мөрдөн байцаагчийн Ажил албан тушаалыг түдгэлзүүлэх тухай тогтоолоор иргэн Б-г албан үүргээс нь чөлөөлсөн боловч уг хугацаанд салбарынх нь сайд Б-г халсан тухай тогтоол гаргасан байна. Анхан болон давж заалдах шатны шүүхүүд уг хэргийг өөр өөр шийдсэн бөгөөд хяналтын шатны шүүх уг хэргийг шийдвэрлэхдээ “...Ажил албан тушаал түдгэлзүүлэх ажиллагаа нь хөдөлмөрийн гэрээг цуцлахгүй, ажилтныг ажлаас халах үндэслэл болохгүй, зөвхөн албан тушаалын эрх, үүргээ түр гүйцэтгэхгүй байх тодорхой нөхцөл бүрдсэн үед тухайлбал хэргийг хэрэгсэхгүй болгох, ял шийтгэх үндэслэлгүй бол өмнөх ажил, албан тушаалд эргүүлэн ажиллуулах, ажиллагаагүй үеийн цалин хөлсийг нөхөн олгох, түдгэлзүүлсэн хугацааг ажилласан хугацаанд тооцох журамтай” хэмээн тайлбарласан байна.

Цагдан хорих таслан сэргийлэх арга хэмжээ нь албан үүргээ биелүүлэхийг тодорхой хугацаагаар түдгэлзүүлэх таслан сэргийлэх арга хэмжээтэй ижил хүний хөдөлмөрлөх эрхэд халддаг учраас энэхүү түдгэлзүүлэх заалтыг мөн адил хэрэглэх шаардлагатай болохыг үүгээр дүгнэж байна. Одоогийн зохицуулалтаар бол Хөдөлмөрийн тухай хуулийн 78.1.6-д “ажилтан гэмт хэрэг үйлдсэний улмаас уг ажил үүргээ үргэлжлүүлэн гүйцэтгэх боломжгүй” гэсэн үндэслэлээр хөдөлмөрийн харилцааг дуусгах нөхцөл байдал бий болоод байна.

Дэлхий дахинд ч тухайн үр дагавар болон шийдвэрлэх арга замыг ийнхүү тодорхойлсон байдаг. Тухайлбал, цагдан хорих таслан сэргийлэх арга хэмжээ нь хөдөлмөрийн зах зээлийн гүйцэтгэлд хамааралтай хүмүүс шүүхийн шийдвэр дууссаны дараа шууд ажилдаа эргэн орох юм бол шүүхийн өмнөх болон шүүхийн дараах хөдөлмөрийн динамикийг ижил түвшинд байлгаж эерэг үзүүлэлт үзүүлдэг. “Иймд цагдан хорих таслан сэргийлэх арга хэмжээг хэвээр үлдээх шийдвэр гаргасны үндсэн дээр хөдөлмөрийн үр дүнд үзүүлэх сөрөг нөлөөллийг бууруулах боломжит арга зам бол цагдан хорих таслан сэргийлэх арга хэмжээ болон шүүх хуралдааны дараа шууд хөдөлмөрийн зах зээлд нэвтрэх, ажлын байр олоход чиглэсэн төрийн бодлогыг боловсруулах явдал юм”¹³ гэж тайлбарласан байдаг.

Шалгуур үзүүлэлтийн томъёолол 2. Эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх тухай хуулийн цагдан хорих таслан сэргийлэх арга хэмжээ авах зохицуулалт нь хүний халдашгүй байх эрхэд өргөнөөр халдаж байгаа эсэх.

13 Nicolás Grau, Gonzalo Marivil & Jorge Rivera, “The Effect of Pretrial Detention on Labor Market Outcomes”, Journal of Quantitative Criminology (2021).

Үнэлгээ:

Таслан сэргийлэх арга хэмжээг хорихоос өөр төрлийн ял оногдуулах гэмт хэргийн яллагдагчид авах талаар судалгааг хийж, хязгаар хүрээг тодорхойлох, мөн цагдан хорих таслан сэргийлэх арга хэмжээ нь өөр байдлаар хүний халдашгүй эрхийг өргөнөөр хязгаарласан болон түүнээс үүдэх хохирлын асуудлыг авч үзэх нь хувь хүний халдашгүй байдлыг хамгаалах болон цагдан хорих таслан сэргийлэх арга хэмжээний зорилгыг биелүүлэх ач холбогдолтой байна.

Цагдан хорих таслан сэргийлэх арга хэмжээг авахдаа бүх төрлийн ялыг оногдуулах гэмт хэргүүдэд ижил байдлаар хязгаарлалтгүйгээр авдаг нь хүний халдашгүй байх эрхийг өргөнөөр хязгаарлах тухай.

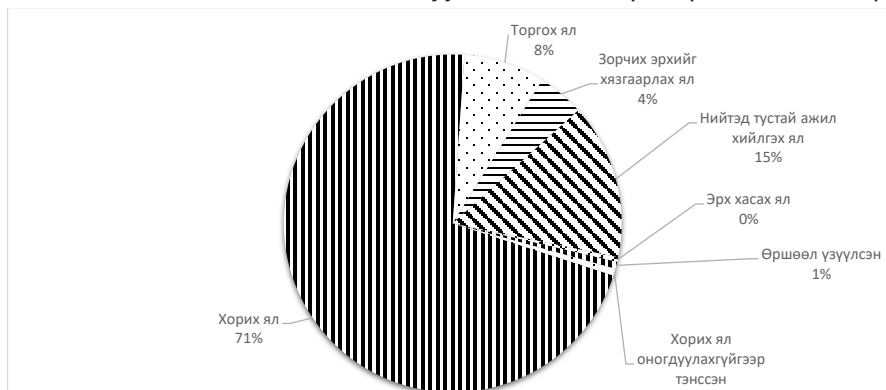
2017 оны Эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх тухай хуулийн 14.9 дүгээр зүйл буюу цагдан хорих таслан сэргийлэх арга хэмжээний тухай зохицуулалтын тухайд “Эрүүгийн хуулийн тусгай ангид хорих ялын доод хэмжээг найман жил, түүнээс дээш хугацаагаар оногдуулахаар заасан гэмт хэргийн яллагдагчийн хувийн байдал, үйлдэгдсэн гэмт хэргийн шинжийг харгалзан эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх ажиллагааны зорилтод нийцүүлэн цагдан хорих таслан сэргийлэх арга хэмжээ авч болно” гэх зохицуулалтаас өөр таслан сэргийлэх арга хэмжээг авах гэмт хэргийг ялын байдлаар хязгаарласан зохицуулалт байхгүй байна. Тиймээс тус хуулийн 14.9 дүгээр зүйлийн 1 дэх хэсэгт заасан үндэслэл байвал хорихоос өөр төрлийн ял оногдуулах гэмт хэрэгт шалгагдаж буй яллагдагчид цагдан хорих таслан сэргийлэх арга хэмжээ авах бүрэн боломжтой байна. Өмнөх зохицуулалт буюу 2002 оны Эрүүгийн байцаан шийтгэх хуулийн 68 дугаар зүйлийн 68.1-т “Эрүүгийн хуульд заасан хүнд, онц хүнд хэргийн сэжигтэн, яллагдагч, шүүгдэгч, түүнчлэн удаа дараа ял шийтгэгдэж байсан этгээд, онц аюултай гэмт хэрэгтэн дахин гэмт хэрэгт сэрдэгдсэн бол түүнийг хэрэг бүртгэлт, мөрдөн байцаалт, шүүхээс оргон зайлах, хэргийн бодит байдлыг тогтооход саад учруулах, гэмт хэрэг дахин үйлдэхээс сэрэмжлэх зорилгоор цагдан хорьж болно.” гэж зөвхөн гэмт хэргийн ангиллын хувьд хязгаарлалт тогтоосноос өөрөөр хязгаарласан зохицуулалт байхгүй байжээ.

Тус судалгааны явцад цагдан хорих таслан сэргийлэх арга хэмжээг авсан нийт 450 шүүхийн шийдвэрийг судалж үзэхэд дараах үр дүнг үзүүлж байна.

Хүснэгт 3.6. Цагдан хорих таслан сэргийлэх арга хэмжээ авсан яллагдагчид оногдуулсан ялын төрлөөр ангилан авч үзсэн нь

Цагдан хорих таслан сэргийлэх арга хэмжээ авсан яллагдагчид оногдуулсан ялын төрлүүд						
Хорих ял	Торгох ял	Зорчих эрхийг хязгаарлах ял	Нийтэд тустай ажил хийлгэх ял	Эрх хасах ял	Өршөөл үзүүлсэн	Хорих ял оногдуулахгүйгээр тэнссэн
320	35	20	67	2	3	3
71.1%	7.8%	4.4%	14.9%	0.4%	0.7%	0.7%

График 3.2. Цагдан хорих таслан сэргийлэх арга хэмжээ авсан яллагдагчид оногдуулсан ялын төрлөөр ангилан авч үзсэн нь

Дээрхээс дүгнэвэл нийт шүүхийн шийдвэрүүдийн 28.9 хувьд хамаарах шүүхийн шийдвэрт хорих ял оноохгүй тохиолдолд тухайн яллагдагчид цагдан хорих таслан сэргийлэх арга хэмжээг авсан болох нь харагдаж байна.

2015 оны Эрүүгийн хуулийн тусгай ангид одоогийн байдлаар нийт 244 сонгох санцтай буюу хорих ял болон бусад ялаас сонгох боломжтой тодорхой төрлийн гэмт хэргүүд байгаа бол нийт 54 гэмт хэрэгт огт хорих ял оногдуулахгүй байна. Тиймээс нийт 298 тодорхой төрлийн гэмт хэрэгт цагдан хорих таслан сэргийлэх арга хэмжээ авсны дараа хорих ял оногдуулахгүй байх нөхцөл байдал бий болж болохоор байна. Тиймээс ийнхүү ерөнхий зохицуулалттай байх нь хүний халдашгүй байх эрхийг зөрчих нэг үндэслэл болж байна.

Холбооны Бүгд Найрамдах Герман Улсад (цаашид “ХБНГУ” гэх) жишээлбэл ялаас нь хамаарч таслан сэргийлэх арга хэмжээг авах хязгаарлалтыг Эрүүгийн хуульдаа зохицуулсан байна. 1987 оны 4 дүгээр сарын 7-ны өдөр батлагдсан ХБНГУ-ын Эрүүгийн процессын хуулийн 113 дугаар зүйлд ноцтой бус гэмт хэрэгт хамаарах цагдан хорих таслан сэргийлэх арга хэмжээний зохицуулалт байдаг ба дараах зохицуулалтууд хамаарч байна.

(1) Хэрэв гэмт хэрэг үйлдсэн нь зөвхөн зургаан сараас илүүгүй хугацаагаар хорих, эсхүл 180 өдрийн цалин хүртэл төгрөгөөр торгох ялаар шийтгэгдэх гэмт хэрэгт сэжиглэгдэж буй бол нотлох баримтыг нуун дарагдуулах эрсдэлтэй гэсэн үндэслэлээр цагдан хорих шийдвэр гаргаж болохгүй.

(2) Ийм тохиолдолд яллагдагчийг зөвхөн оргон зайлах эрсдэлтэй гэсэн үндэслэлээр дараах тохиолдлуудад цагдан хорих ял оногдуулж болно.

1. Өмнө нь өөрт нь холбогдох хэрэг хянан шийдвэрлэх ажиллагаанаас зайлсхийсэн, эсхүл оргон зайлах бэлтгэл хийсэн;
2. Хянан шийдвэрлэгдэх харьяалагдах нутаг дэвсгэрийн хүрээнд байнга оршин суух болон оршин суух газаргүй эсхүл;
3. Түүний хувийн байдлыг тогтоож чадахгүй бол¹⁴

14 German Code of Criminal Procedure (Strafprozeßordnung – StPO), Section 113.

Дээрх зохицуулалтыг дүгнэвэл зөвхөн зургаан сараас илүүгүй хугацаагаар хорих, эсхүл 180 өдрийн цалин хүртэл төгрөгөөр торгох ялаар шийтгэгдэх гэмт хэрэгт сэжиглэгдэж байгаа этгээдийн хувьд тодорхой цөөхөн тооны нөхцөлд хорих байдлаар хязгаарлалтыг хийжээ.

Түүхэн уламжлалын тухайд 2002 оны Эрүүгийн байцаан шийтгэх хуулийн 68 дугаар зүйлд цагдан хорих таслан сэргийлэх арга хэмжээний талаар тусгагдсан. Үүнд зааснаар:

- Өмнө нь авсан таслан сэргийлэх арга хэмжээг зөрчсөн;
- Хэрэг бүртгэлт, мөрдөн байцаалт, шүүхээс оргон зайлж болзошгүй, эсхүл оргон зайлсан;
- Хэрэг хянан шийдвэрлэх ажиллагааны явцад дахин гэмт хэрэг үйлдсэн тохиолдолд хүндэвтэр гэмт хэргийн сэжигтэн, яллагдагч, шүүгдэгчийг цагдан хорьж болохоор зохицуулсан байсан.

2002 оны Эрүүгийн хуулийн 17 дугаар зүйлийн 17.3-т зааснаар “нэг сарын хөдөлмөрийн хөлсний доод хэмжээг тавин нэгээс хоёр зуун тавь дахин нэмэгдүүлсэнтэй тэнцэх хэмжээний төгрөгөөр торгох, хоёр зуун тавин нэгээс таван зуун цаг хүртэл хугацаагаар албадан ажил хийлгэх, гурваас дээш зургаан сар хүртэл хугацаагаар баривчлах, эсхүл таван жил хүртэл хугацаагаар хорих ял шийтгэхээр заасан гэмт хэрэг” нь хүндэвтэр гэмт хэрэг байхаар тусгасан байна. Иймд дээрх ялыг оногдуулахаас доош ял оногдуулах буюу хөнгөн гэмт хэргийн тухайд цагдан хорих таслан сэргийлэх арга хэмжээг авахгүй байх боломжтой байсан. Энэ нь хөнгөн ял оноох гэмт хэрэгт тухайн этгээдийг цагдан хорьж халдашгүй байх эрх чөлөөнд өргөнөөр халдах нөхцөл байдлаас сэргийлэх арга хэмжээ болж байжээ.

Үүнээс дүгнэвэл, гадаад улсын Эрүүгийн хуулийн зохицуулалт болон өмнөх түүхэн уламжлалд цагдан хорих таслан сэргийлэх арга хэмжээг авахдаа хөнгөн буюу ноцтой бус гэмт хэрэгт авахгүй байх талаар хязгаарлалтууд тодорхой хэмжээгээр тусгагдсан нь ажиглагдаж байна. Одоогийн практикийн тухайд буюу 2017 оны Эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх тухай хуульд тодорхой хэмжээнд хөнгөн буюу ноцтой бус гэмт хэргүүдэд таслан сэргийлэх арга хэмжээг авах нөхцөл байдал үүсэж болох нь судалгаагаар ажиглагдаж байна. Тиймээс энэ талаар зохицуулалтыг Эрүүгийн хуульд тусгаж хүний халдашгүй байх эрхийг хамгаалж, зохистой байдлаар (өргөн бус) хязгаарлах нь зүйтэй байна.

Цагдан хорих таслан сэргийлэх арга хэмжээг авах зарим үндэслэл болон цагдан хорих таслан сэргийлэх арга хэмжээтэй холбоотой хохирлын талаар.

АНУ-ын эрдэмтэн Хенри Фраделла: Цагдан хорих арга хэмжээг хэрэгжүүлэхдээ хүний эрхийг дээдлэн олон улсын болон дотоодын хууль тогтоомжийг чандлан сахиж ажиллах шаардлагатай бөгөөд зайлшгүй шаардлагатай тохиолдолд л цагдан хорих арга хэмжээг авч, хүний халдашгүй чөлөөтэй байх эрхийг хязгаарлах ёстой¹⁵ талаар тайлбарласан. Харин манай улсын хувьд цагдан хорих таслан сэргийлэх арга хэмжээ авагдсан ч дараа нь шүүхээс гэм буруугүйд тооцсон эсхүл хууль бусаар цагдан хоригдсон тохиолдолд үүссэн хохирлыг хэрхэн шийдвэрлэх талаарх эрх зүйн зохицуулалт сул байна.

---

15 Henry.F. Fradella, Criminal procedure for the criminal justice professional, 2012, p.211.

Хууль бус цагдан хоригдсон асуудлын хувьд мөнгөн болон мөнгөн бус хэмжээний хохирлыг бүрэн хэмжээгээр нь Германы хуулиар улсын өр төлбөр шаардах тухай нэхэмжлэлийн үндсэн дээр нөхөн төлбөр гаргуулж болдог байна. Ингэхдээ цагдан хоригдсон этгээдийг цагаатгасан тохиолдолд, эсхүл хэрэг хянан шийдвэрлэх гол үйл ажиллагааг эхлүүлэхээс татгалзсан бол Эрүүгийн хэргийн шүүхээс нөхөн олговрыг олгох бөгөөд харин сэжигтэн, яллагдагч нь хуурамчаар хэрэг хүлээх зэрэг илт хайхрамжгүй буюу санаатай үйлдэл гаргаж, мөрдөн шалгах ажиллагааг хэрэгжүүлэхэд хүргэсэн бол нөхөн олговрыг олгохгүй байж болдог. Эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх ажиллагааг хэрэгжүүлснээс холбогдох гарсан бүхий л мөнгөн дүнгийн хохирлыг нөхөн олгох (ажил эрхлээгүйн улмаас алдагдсан орлого г.м) ба нөхөн олговор авах эрх бүхий этгээд хохирлын хэмжээг нарийвчлан тооцож, гаргах үүрэг хүлээнэ. Үүнд цагдан хоригдсон хугацааны байр, хоолны зардал хасагдаж болох бөгөөд цагдан хоригдсон өдөр бүрийг 25 еврогоор тооцож, нөхөн олговрын хэмжээг гаргадаг¹⁶.

Түүнчлэн цагдан хорихоос өөр төрлийн арга хэмжээг дурдвал: Эрх бүхий байгууллагад оршин суух хаяг өөрчлөгдсөн тухай мэдээлэх үүрэг ногдуулах, тодорхой газар эсхүл бүс нутагт орохгүй байх, тогтсон цагт тодорхой газарт байх үүрэг хүлээлгэх, хилийн хязгаарлалт тогтоох, тогтоосон хугацаанд цагдаагийн байгууллагад ирж бүртгүүлэх, сэжиглэгдэж байгаа гэмт хэрэгтэй холбоотой аливаа төрлийн үйл ажиллагааг хэрэгжүүлэхгүй байх, барьцаа авах, донтохоос сэргийлэх аливаа эмчилгээнд орох үүрэг ногдуулах, паспорт буюу иргэний үнэмлэхийг хураалгах үүрэг ногдуулах, банкны дансыг битүүмжлэх зэрэг таслан сэргийлэх арга хэмжээний төрлүүдийг хэрэгжүүлдэг байна.¹⁷

Практикт цагдан хорионы шүүгчдэд тулгамддаг хүндрэлтэй нэг асуудал нь тухайн гэмт хэрэгт оногдуулах ялаас илүүтэйгээр тухайн асуудлыг прокурорын зүгээс өрөөсгөл байдлаар тайлбарлаж цагдан хорих санал гаргадаг болох нь энэхүү судалгааны ажлаар олж тогтоогдсон болно. Тодруулбал, Яллагдагч гэдгийг Эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх тухай хуулийн 7.1 дүгээр зүйлийн 1 дэх хэсэгт “Энэ хуульд заасны дагуу эрүүгийн хэрэг үүсгэж яллагдагчаар татах тогтоолтой танилцсан сэжигтнийг яллагдагч гэнэ” гэх зохицуулалттай холбогдон үүсэж буй хүндрэл болно. Гэтэл холбогдох этгээдийг яллагдагчаар татах тогтоолыг үйлдэж, танилцуулах үед тогтоосон хугацаанд хүрэлцэн ирээгүй гэдэг шалтгаанаар Эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх тухай хуулийн 14.9 дүгээр зүйлийн 1.4-т зааснаар “урьд авсан таслан сэргийлэх арга хэмжээг зөрчсөн” гэсэн үндэслэлээр цагдан хорих таслан сэргийлэх арга хэмжээ авхуулах саналыг шүүхэд хүргүүлдэг байна. Энэ талаар прокурорын зүгээс Эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх тухай хуулийн 14.2 дугаар зүйлийн 2 дахь хэсэгт зааснаар “холбогдох этгээд нь ...дуудсан цагт хүрэлцэн ирэх, ...хэрэг хянан шийдвэрлэх ажиллагаанд саад учруулахгүй байх талаар хувийн баталгааг бичгээр гаргаж, гарын үсэг зурсан. Яллагдагчаар татах тогтоолыг танилцуулах гэтэл шалтаг зааж, хүрэлцэн ирээгүй тул цагдан хорих эрх зүйн үндэслэлтэй” гэж тайлбарладаг. Гэвч энэ нь цагдан хорих таслан сэргийлэх арга хэмжээ авах үндсэн шинжийг хангахгүй нөхцөл байдалд хүргэдэг. Тухайлбал, хуульд зааснаар тус арга хэмжээг зөвхөн яллагдагчид авдаг бөгөөд яллагдагч гэдгийг яллагдагчаар татах тогтоолтой танилцсан этгээдийг ойлгодог тул практикт энэхүү асуудал нь хүндрэл учруулж, хууль хэрэглээний нэг мөр ойлголт бүрэн төлөвшөөгүй байгааг илтгэж, хүнийг хууль бусаар цагдан хорих нөхцөлд хүргэх эрсдэлтэй байна.

16 Fair Trials International, *Pre-Trial Detention Comparative Research: Germany*, p.12.

17 Fair Trials International, *Pre-Trial Detention Comparative Research: Germany*, p.11.

Иймд цагдан хорих таслан сэргийлэх арга хэмжээний практик судалгаатай дээрх асуудлыг харьцуулан дүгнэвэл: Манай улс нь хорихоос өөр төрлийн ял оногдуулахаар заасан гэмт хэрэгт сэжиглэгдэж байгаа яллагдагчид уг таслан сэргийлэх арга хэмжээг хэрэглэхэд онцгой анхаарч, хуульд тусгайлсан шаардлагыг бий болгож шаардлагатай байна. Мөн хууль бусаар цагдан хоригдсон, гэм буруугүйд тооцогдсон этгээдэд урьд авсан цагдан хорих таслан сэргийлэх арга хэмжээний улмаас учирсан хохирлыг шүүх “Иргэний хэрэг шүүхэд хянан шийдвэрлэх тухай хуульд зааснаар жич нэхэмжлэх эрхтэй болохыг дурдсугай” гэсэн жижүүрийн хэллэгээс татгалзаж, холбогдох этгээдийн санал, хүсэлтийг харгалзан хамтатган шийдвэрлэх нь зүйтэй байна.

Ингэснээр хууль хяналтын байгууллагын хэрэг хянан шийдвэрлэх ажиллагааны явцад хэрэгжүүлэх арга зүй, төрөл хэлбэр нь өөрчлөгдөхийн зэрэгцээ хорьж мөрдөхгүйгээр хэрэг мөрдөн шалгах арга зүй нэмэгдэх өндөр ач холбогдолтой болно. Улмаар цагдан хорих таслан сэргийлэх арга хэмжээний дээрх тулгамдсан асуудлуудыг шийдвэрлэхэд эрүүгийн процессын хуулийн нарийвчилсан зохицуулалт нэн яаралтай нэмэх шаардлагатай байна.

Шалгуур үзүүлэлтийн томъёолол 3. Эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх тухай хуулийн 14.9 дүгээр зүйлийн 2 дахь хэсэгт заасан “Эрүүгийн хуулийн тусгай ангид хорих ялын доод хэмжээг найман жил, түүнээс дээш хугацаагаар оногдуулахаар заасан гэмт хэргийн яллагдагчийн хувийн байдал, үйлдэгдсэн гэмт хэргийн шинжийг харгалзан эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх ажиллагааны зорилтод нийцүүлэн цагдан хорих таслан сэргийлэх арга хэмжээ авч болно.” гэх зохицуулалт нь цагдан хорих таслан сэргийлэх арга хэмжээний зорилгод нийцэж буй эсэх.

Үнэлгээ:

Цагдан хорих таслан сэргийлэх арга хэмжээ нь нэг талаас гэмт хэргийг хурдан шуурхай, бүрэн илрүүлж шийдвэрлэхэд чиглэгдсэн хүний эрх, хууль ёсны ашиг сонирхлыг хамгаалах зорилго бүхий эрүүгийн хэргийг хянан шийдвэрлэх ажиллагааг хэвийн, тасралтгүй явуулах зорилтыг хангах чухал хэрэгсэл ч нөгөө талаас хүний халдашгүй, чөлөөтэй байх үндсэн эрхийг хөнддөг онцгой ажиллагаа юм.

Олон улсын түвшинд хүнийг хууль бусаар, дур мэдэн аливаа хэлбэрээр эрх чөлөөг нь хязгаарлахгүй байх, хууль ёсоор хязгаарласан тохиолдолд хүний эрхийн аливаа зөрчил гаргахаас урьдчилан сэргийлэх, хамгаалах хууль зүйн баталгааг бүрдүүлэхийг шаардаж эрх зүйн хамгаалалт тогтоосон байдаг. Орчин үеийн эрүүгийн эрх зүйн салбарт хийгдэж байгаа өөрчлөлт шинэчлэлийг тэргүүлж буй хүмүүнлэгийн хандлага ч шүүхийн өмнөх шатны эрүүгийн байцаан шийтгэх ажиллагаан дахь хүний эрхийн баталгаатай хангах чиглэлээр хэрэгжиж байгааг¹⁸ судлаач, эрдэмтэд өөрсдийн бүтээлд тусгасан байна.

Гэтэл цагдан хорих таслан сэргийлэх арга хэмжээг хамгийн түгээмэл байдлаар хэрэглэсээр ирсэн. 2002 оны Эрүүгийн байцаан шийтгэх хууль орчин үеийн хүний эрхийн хэм хэмжээ, зарчмуудыг тэр бүх хангаж чадахгүй байгаа, түүнийг бүхэлд нь өөрчлөх шаардлага бий болсныг хүлээн зөвшөөрч УИХ-аас 2017 оны Эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх тухай хуулийг шинээр баталсан. 2017 оны Эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх тухай хуулиар цагдан хорих таслан сэргийлэх арга хэмжээг

18 Д.Баярсайхан, *Эрх зүйн сэтгэлгээний орчин цагийн асуудал*, (УБ, 2012), 78 дахь тал.

авах эрх бүхий субъектийг болон үндэслэлүүдийг хүний эрхийн суурь зарчмуудад нийцүүлэн өөрчилж чадсан давуу талтай юм.

Гэхдээ Эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх тухай хуулийн 14.9 дүгээр зүйлийн 2 дахь хэсэгт хуульчилсан “Эрүүгийн хуулийн тусгай ангид хорих ялын доод хэмжээг найман жил, түүнээс дээш хугацаагаар оногдуулахаар заасан гэмт хэргийн яллагдагчийн хувийн байдал, үйлдэгдсэн гэмт хэргийн шинжийг харгалзан эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх ажиллагааны зорилтод нийцүүлэн цагдан хорих таслан сэргийлэх арга хэмжээ авч болно.” гэж хуульчилсан нь хүний эрхийн суурь зарчимтай харшилдах нөхцөлийг бүрдүүлж байна.

Эрх олгохын ач холбогдол нь аливаа хувь хүнд хэм хэмжээ тогтоох, түүнийг хэрэгжүүлэх эрх мэдэл олгоход оршино. Эрх зүйн хэм хэмжээ нь тодорхой этгээдэд эрх зүйн хэм хэмжээг бий болгох, эрх зүйн хэм хэмжээг хэрэглэх эрхийг олгодог. Энэ тохиолдолд эрх зүй нь тодорхой этгээдэд эрх зүйн эрх өгч байна гэдэг. Эрх зүй нь өөрийгөө бий болгох, өөрийнхөө хэрэглээг зохицуулдаг учир эрх олгохын норматив чиг үүрэг нь эрх зүйд онцгой чухал үүрэг ролийг гүйцэтгэдэг. Гагцхүү эрх зүйн дэг журмаар эрх олгогдсон этгээд эрх зүйн хэм хэмжээг бий болгох буюу хэрэглэх эрхийг эдэлнэ.¹⁹ Тиймээс энэхүү эрхийг олгож хуульчлахдаа тухайн зохицуулалтыг нарийн судалж, зохицуулах нь Эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх тухай хуулийн зорилго болон хүний эрхийн зарчимд нийцэх юм.

Өмнөх 2002 оны Эрүүгийн байцаан шийтгэх хуулийн 68 дугаар зүйлийн 68.1-д тус зохицуулалттай төсөөтэй “Эрүүгийн хуульд заасан хүнд, онц хүнд хэргийн сэжигтэн, яллагдагч, шүүгдэгч, түүнчлэн удаа дараа ял шийтгэгдэж байсан этгээд, онц аюултай гэмт хэрэгтэн дахин гэмт хэрэгт сэрдэгдсэн бол түүнийг хэрэг бүртгэлт, мөрдөн байцаалт, шүүхээс оргон зайлах, хэргийн бодит байдлыг тогтооход саад учруулах, гэмт хэрэг дахин үйлдэхээс сэрэмжлэх зорилгоор цагдан хорьж болно” гэх зохицуулалт хуульчлагдсан байсан. Тухайн зохицуулалтад эрүүгийн хуульд заасан хүнд, онц хүнд хэргийн сэжигтэн, яллагдагч, шүүгдэгч, түүнчлэн удаа дараа ял шийтгэгдэж байсан этгээд байх, онц аюултай гэмт хэрэгтэн дахин гэмт хэрэгт сэрдэгдсэн байх, тэдгээрийг хэрэг бүртгэлт, мөрдөн байцаалт, шүүхээс оргон зайлах, хэргийн бодит байдлыг тогтооход саад учруулах, гэмт хэрэг дахин үйлдэхээс сэрэмжлэх зорилгоор цагдан хорих таслан сэргийлэх арга хэмжээ авахаар маш олон төрлийн урьдчилсан нөхцөлийг тавьж тухайн харилцааг зохицуулж байсан бол 2017 оны тус хэм хэмжээ нь үүнээс ерөнхий урьдчилсан нөхцөлүүдийг тавьж хүний эрхийг зөрчих нөхцөл, байдалд хүргэж буй тул тухайн зохицуулалтыг судлах нь зүйтэй.

Таслан сэргийлэх арга хэмжээ гэдэг нь хэргийн байдлыг тал бүрээс нь бүрэн бодитойгоор тогтоох, сэжигтэн, яллагдагч, шүүгдэгчийг хэрэг бүртгэлт, мөрдөн байцаалт, шүүхээс оргон зугтаалгахгүй ЭБШ ажиллагааг хуулийн дагуу явуулахад саад хийлгэхгүй, цаашид гэмт хэрэг шинээр үйлдэх бололцоог олгохгүй байх зорилгоор тэдний хууль бус үйлдэл, зан үйлтэй тэмцэхэд чиглэгдсэн хувийн эрх, эрх чөлөөг нь хуульд заасан үндэслэл журмын дагуу хязгаарлах байдлаар хэрэгжүүлж буй хуулиар тусган тогтоосон албадлагын хэрэгслийн цогц бүрдэл юм. Мөн сэжигтэн, яллагдагч, шүүгдэгчийг хэрэг бүртгэлт, мөрдөн байцаалт, прокурор, шүүхээс оргон зугтаалгахгүй буюу эрүүгийн хэргийн бодит байдлыг тогтооход саад

19 Ханс Кельзен, *Хэм хэмжээний тухай ерөнхий онол*, (УБ, 2017), 98 дахь тал.

хийлгэхгүй, эсвэл дахин гэмт хэрэг үйлдүүлэхгүй байх зорилгоор тэдгээрийн эрх, эрх чөлөөг хязгаарлах байдлаар илрэн гарч байгаа эрүүгийн байцаан шийтгэх албадлагын арга хэмжээний нэг төрлийг таслан сэргийлэх арга хэмжээ гэнэ²⁰. Тиймээс тухайн зорилгод зөвхөн нийцсэн зайлшгүй албадлагын арга хэмжээг авч хүний эрхийг хязгаарлах ёстой. Үүний тулд эхлээд цагдан хорих таслан сэргийлэх арга хэмжээний зохицуулалтын талаар авч үзэх нь зүйтэй.

Цагдан хорих таслан сэргийлэх арга хэмжээний талаар

Эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх албадлагын арга хэмжээ гэдэг нь хэргийн бодит үнэнийг тогтоохын тулд төрийн байгууллага, албан тушаалтнаас сэжигтэн, яллагдагч, шүүгдэгч болон зарим оролцогчдын хууль бус зан үйлдлийг таслан зогсоох, хууль бус үйлдэл гаргахаас урьдчилан сэргийлэх зорилгоор тэдэнд зохих үндэслэл, журмын дагуу хэрэглэж буй албадлагын шинжтэй арга хэрэгслүүд мөн.²¹ Гэхдээ таслан сэргийлэх арга хэмжээг хэрэгжүүлж буй явдал нь шүүхээс ял оногдуулж буй байдал эсхүл тухайн хэргийг урьдчилан шийдвэрлэж буй явдал огтоос биш. Цагдан хорих гэдэг нь сэжигтэн, яллагдагчийг шүүгчийн зөвшөөрлөөр тодорхой хугацаагаар нийгмээс тусгаарлаж, эрх чөлөөг нь хязгаарлах албадлагын арга хэмжээ мөн.²²

Мөн цагдан хорих нь бусад таслан сэргийлэх арга хэмжээтэй харьцуулахад яллагдагч, шүүгдэгчийн эрх, эрх чөлөөг их хэмжээгээр хязгаарладаг хамгийн хатуу арга хэмжээ юм. Хүний эрхийн түгээмэл тунхаглалын 9 дүгээр зүйлд “Хэнийг ч дур мэдэн баривчлах, саатуулах буюу хөөн зайлуулах ёсгүй.”, Иргэний болон улс төрийн эрхийн тухай олон улсын Пактын 9 дүгээр зүйлд “Хэнийг ч дур мэдэн баривчилж цагдан хорьж болохгүй”, Монгол Улсын Үндсэн хуулийн 16 дугаар зүйлийн 13 дахь хэсэгт “Хуульд заасан үндэслэл, журмаас гадуур дур мэдэн хэнийг ч нэгжих, баривчлах, хорих, мордон мөшгөх, эрх чөлөөг нь хязгаарлахыг хориглоно.” гэж тус тус заасан нь хүний халдашгүй чөлөөтэй байх эрхийн баталгаа юм. Тийм ч учраас ЭХХШТХ-д цагдан хорих үндэслэл, журмыг нарийвчлан хуульчилжээ.

Цагдан хорих таслан сэргийлэх арга хэмжээг хэрэглэхэд онцгой шаардлага тавигдаж байгаагийн нэг илрэл бол түүнийг хүнд, онц хүнд гэмт хэрэг үйлдсэн, удаа дараа ял шийтгэгдэж байсан яллагдагч, шүүгдэгчид хэрэглэж буй өнөөгийн практик.

Цагдан хорих таслан сэргийлэх арга нь яллагдагч, шүүгдэгчийн хувийн эрх, эрх чөлөөг их хэмжээгээр хязгаарладаг тул түүнийг хэрэглэх тусгай нөхцөлийг хуулиар тогтоож өгчээ. Тухайлбал: энэ арга хэмжээг зөвхөн шүүгчийн зөвшөөрлөөр авна. Мөн хуульд заасан төрийн өндөр албан тушаалтан, шуугч, прокурорт цагдан хорих таслан сэргийлэх арга хэмжээ авахын тулд Ерөнхийлөгч, УИХ, Засгийн газар, Улсын ерөнхий прокурорын зөвшөөрлийг урьдчилан авах шаардлагыг хуульчилжээ.

Шүүх ЭХХШТХ-ийн 14.9 дүгээр зүйлд заасан ёсоор яллагдагч:

- Эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх ажиллагаанаас оргон зайлахыг завдсан, оргон зайлсан;

20 Б.Бат-Эрдэнэ, *Монгол улсын эрүүгийн байцаан шийтгэх эрх зүй Ерөнхий анги*, (УБ, 2004), 161 дэх тал.

21 Рф. Реп. П.А.Лупинская, *Уголовное процессуальное право*, Москва, 1998, стр. 239.

22 Ч.Цогт-Очир, *Таслан сэргийлэх арга хэмжээ*, (УБ, 1995), 12 дахь тал.

- шүүгч, прокурор, мөрдөгч, хохирогч, гэрч, шинжээч, гэмт хэрэг хамтран үйлдсэн хүнийг дарамталсан, сүрдүүлсэн, эсхүл тэдгээрийн болон өөрийн амь нас, эрүүл мэндэд аюул учруулах үндэслэл бүхий баримт, мэдээлэл байгаа;
- гэмт хэрэг дахин үйлдэх талаар үндэслэл бүхий баримт, мэдээлэл байгаа;
- урьд нь авсан таслан сэргийлэх арга хэмжээг зөрчсөн, шүүх, прокурорын мэдэгдэх хуудсаар дуудахад хүндэтгэн үзэх шалтгаангүйгээр ирээгүй бол цагдан хорих таслан сэргийлэх арга хэмжээ авах үндэслэл бүрдэнэ.

Эрүүгийн хуулийн тусгай ангид хорих ялын доод хэмжээг найман жил, түүнээс дээш хугацаагаар оногдуулахаар заасан гэмт хэргийн яллагдагчийн хувийн байдал, үйлдэгдсэн гэмт хэргийн шинжийг харгалзан эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх ажиллагааны зорилтод нийцүүлэн цагдан хорих таслан сэргийлэх арга хэмжээ авч болно. Яллагдагчийн цагдан хорих үндсэн хугацаа 1 сар байна.

Хэргийн ээдрээ түвэгтэй байдлыг харгалзан яллагдагчийг цаашид цагдан хорих зайлшгүй шаардлагатай бол шүүх цагдан хорих таслан сэргийлэх арга хэмжээний хугацааг тухай бүр 1 сар хүртэл хугацаагаар сунгах ба яллагдагчийг цагдан хорих нийт хугацаа Эрүүгийн хуульд хорих ялын дээд хэмжээг 5 жил хүртэл хугацаагаар оногдуулахаар заасан гэмт хэрэгт 12 сар, Эрүүгийн хуульд хорих ялын дээд хэмжээг 5 жилээс дээш хугацаагаар оногдуулахаар заасан гэмт хэрэгт 18 сараас хэтэрч болохгүй.

Эрүүгийн хуулийн 10.1 дүгээр зүйлийн 2 дахь хэсэг/Хүнийг хүндрүүлэх нөхцөл байдалтайгаар санаатай алах/, 17.1 дүгээр зүйлийн 3 дахь хэсэг/Хүндрүүлэх нөхцөл байдалтайгаар хулгайлах/, 19.6/ Хорлон сүйтгэх/, 29.5/Төрлөөр устгах/ дугаар зүйлд заасан гэмт хэргийн яллагдагчийг энэ зүйлийн 2 дахь хэсэгт зааснаас илүү хугацаагаар цагдан хорих шаардлагатай бол шүүх 6 сар хүртэл хугацаагаар нэмж сунгаж болно.

Нэг хэрэгт дахин, эсхүл тусгаарласан, нэгтгэсэн хэрэгт шинээр цагдан хоригдсон бол өмнө нь цагдан хоригдсон хугацааг нийт цагдан хоригдсон хугацаанд оруулж тооцно.

Баривчлагдсан хугацааг цагдан хорих хугацаанд оруулж тооцно. Баривчлагдсан 24 цаг хүртэл хугацааг цагдан хоригдсон 1 хоногоор тооцно. Цагдан хорих таслан сэргийлэх арга хэмжээг хүчингүй болгож, суллагдсан яллагдагчид урьд нь цагдан хоригдсон үндэслэлээр дахин цагдан хорих таслан сэргийлэх арга хэмжээ авахыг хориглоно.

Өсвөр насны яллагдагч, хөхүүл хүүхэдтэй эмэгтэй яллагдагч, жирэмсэн яллагдагчид эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх хуулийн 14.9 дүгээр зүйлд заасан үндэслэлээр, эсхүл урьд авсан таслан сэргийлэх арга хэмжээг зөрчсөн, дахин гэмт хэрэг үйлдсэн бол цагдан хорих таслан сэргийлэх арга хэмжээ авч болно.

Үндсэн асуудлын тухайд гол холбогдож буй зохицуулалт нь Эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх тухай хуулийн 14.9 дүгээр зүйлийн 2 дахь хэсэг юм. Эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх тухай хуулийн 14.9 дүгээр зүйлийн 2 дахь хэсгийг эрх зүйн хэм хэмжээний бүтцийн хувьд авч үзвэл дараах бүтэцтэй байхаар байна.

Гипотез²³- Эрүүгийн хуулийн тусгай ангид хорих ялын доод хэмжээг найман жил, түүнээс дээш хугацаагаар оногдуулахаар заасан гэмт хэргийн яллагдагчийн хувийн байдал, үйлдэгдсэн гэмт хэргийн шинжийг харгалзан эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх ажиллагааны зорилтод нийцүүлэн

Диспозици²⁴- Цагдан хорих таслан сэргийлэх арга хэмжээ авч болно.

Санкц²⁵- Санкцийг тодорхойлсон хэсэг байхгүй.

Энэхүү бүтцэд тодорхойлсон зохицуулалтыг тус бүрт нь тодорхойлж, үүнтэй холбоотой үүсэх асуудлыг илрүүлж, даван туулах саналыг судалгааны энэхүү хэсгээр авч үзэх юм. Ингэхдээ гипотез буюу нөхцөл заасан хэсэг, диспозици буюу заалт хэсгийг тус бүрт нь дүгнэж үзэх ба практикт хэрэгжиж буй байдлыг мөн судлан үзэх болно.

Тус зохицуулалтын гипотез буюу нөхцөл заасан хэсгийн тухайд, тухайн зохицуулалтын тухайд Эрүүгийн хуулийн тусгай ангид хорих ялын доод хэмжээг найман жил, түүнээс дээш хугацаагаар оногдуулахаар заасан гэмт хэргийн яллагдагчийн цагдан хорих таслан сэргийлэх арга хэмжээ авч болохыг зохицуулжээ.

Эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх тухай хуулийн 14.9 дүгээр зүйлийн 2 дахь хэсэгт заасан Цагдан хорих таслан сэргийлэх арга хэмжээ авах онцгой нөхцөл нь онол, практикийн маргаантай асуудлыг дагуулж байна. Тодруулбал, энэхүү онцгой нөхцөл нь дараах урьдчилсан нөхцөлийг бүхэлд нь хангасны үндсэн дээр хэрэгжих хууль зүйн шаардлагатай байна. Үүнд:

1. Эрүүгийн хуулийн Тусгай ангид хорих ялын доод хэмжээг найман жил, түүнээс дээш хугацаагаар оногдуулахаар заасан гэмт хэргийн яллагдагч байх;
2. Яллагдагчийн хувийн байдлыг харгалзах;
3. Үйлдэгдсэн гэмт хэргийн шинжийг харгалзах;
4. Эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх ажиллагааны зорилтод нийцүүлсэн байх.

Дээр дурдсан хэм хэмжээний урьдчилсан нөхцөлийг бүрэн хангасан тохиолдолд цагдан хорих таслан сэргийлэх арга хэмжээг онцгой журмаар хэрэгжүүлэх боломжтой байхаар зохицуулсан байна. Гэтэл өнөөгийн практик сүүлийн 3 хэм хэмжээний урьдчилсан нөхцөлийг хэрхэн шалган тогтоосон талаар прокурорын санал болон шүүгчийн шийдвэрт төдийлөн тусгагдахгүй байгаа нь хууль хэрэглээний нэг мөр ойлголт бүрэн тогтоогүй байгааг илэрхийлнэ.

23 “Нөхцөл заасан хэсэг. Аливаа эрх зүйн хэм хэмжээний үндэслэл, тухайн заалтын урьдчилсан нөхцөл, боломжийн хэр хэмжээг тодорхойлсон хэсэг юм. Энд цаг хугацаа, субъект, орчин, газар, нас, хүйс болон бусад нөхцлийг тусгасан хэм хэмжээнүүд хамаарна.” Д.Баярсайхан, *Эрх зүйн онол*, (УБ, 2020) 124 дэх тал.

24 “Заалт хэсэг. Энэ нь эрх зүйн харилцаанд оролцогчдын зан үйлийн хэмжээ хязгаарыг заасан заалтууд юм. Өөрөөр хэлбэл, тухайн хэм хэмжээний агуулгын бүтцийг тодорхойлсон хэсэг юм.” Д.Баярсайхан, *Эрх зүйн онол*, (УБ, 2020), 125 дахь тал.

25 “Санкци/шийтгэл, хариуцлагын тухай хэсэг/. Эрх зүйн харилцаанд оролцогчдын зан үйлийн зөрчигдлөөс үүссэн үр дагавар бүхий цээрлэл, шийтгэл хариуцлагыг заасан хэсэг юм.” Д.Баярсайхан, *Эрх зүйн онол*, (УБ, 2020), 126 дахь тал.

Нэг. Эрүүгийн хуулийн Тусгай ангид хорих ялын доод хэмжээг найман жил, түүнээс дээш хугацаагаар оногдуулахаар заасан гэмт хэргийн яллагдагч байх нөхцөлийн тухайд:

Эрүүгийн хуулийн Тусгай ангид заасан 213 төрлийн гэмт хэргээс хорих ялын доод хэмжээ нь найм болон түүнээс дээш хугацаагаар тогтоосон гэмт хэрэг бүрт үйлдэгдсэн хэлбэрийн шинжийг шалган тогтоох зайлшгүй шаардлагыг дээрх хуулийн зохицуулалт илэрхийлсэн болно.

- 10.1 дүгээр зүйл: Хүнийг алах гэмт хэргийг ердийн болон хүндрүүлэх нөхцөл байдлаар үйлдсэн бүх тохиолдолд;
- 12.1 дүгээр зүйлийн 3, 4 дэх хэсэг: Хүчиндэх /хүндрүүлэх нөхцөл байдлаар/ гэмт хэргийн улмаас ураг зулбасан, эсхүл арван зургаан насанд хүрээгүй хүнийг жирэмсэн болгосон; гэр бүлийн хамаарал бүхий арван зургаан насанд хүрээгүй хүнийг хүчиндсэн бол, Мөн Хүчиндэх гэмт хэргийг бага насны хүүхдийн эсрэг үйлдсэн; энэ гэмт хэргийн улмаас хохирогч нас барсан тохиолдолд;
- 12.3 дугаар зүйлийн 4 дэх хэсэгт зааснаар Бэлгийн мөлжлөг гэмт хэргийг хохирогчийн биеийг үнэлүүлж ашиг олох зорилгоор бага насны хүүхдийг албадан оруулж эсхүл уг гэмт хэргийг зохион байгуулалттай гэмт бүлэг үйлдсэн тохиолдолд;
- 13.1 дүгээр зүйлийн 3 дахь хэсэгт зааснаар Хүн худалдаалах гэмт хэргийг байнга тогтвортой үйлдсэн эсхүл, зохион байгуулалттай гэмт бүлэг үйлдсэн тохиолдолд;
- 19.1 дүгээр зүйл. Эх орноосоо урвах гэмт хэргийг үйлдсэн тохиолдолд;
- 19.2 дугаар зүйл. Төрийн эрх мэдлийг хууль бусаар авах, саатуулах гэмт хэргийг үйлдсэн тохиолдолд;
- 19.3 дугаар зүйлийн 2 дахь хэсэгт зааснаар Төрийн өндөр албан тушаалтны амь биед халдах гэмт хэргийг буюу Монгол Улсын төр, засгийг бусниулан доройтуулах зорилгоор төрийн өндөр албан тушаалтныг алсан тохиолдолд;
- 19.4 дүгээр зүйл: Гадаадын тагнуулын алба, байгууллага, иргэнтэй хууль бусаар хамтран ажиллах гэмт хэргийн ердийн болон хүндрүүлэх нөхцөл байдлаар үйлдсэн тохиолдолд;
- 19.5 дугаар зүйл. Зэвсэгт үймээн дэгдээх гэмт хэргийг үйлдсэн тохиолдолд;
- 19.6 дугаар зүйл. Хорлон сүйтгэх гэмт хэргийн ердийн болон хүндрүүлэх нөхцөл байдлаар үйлдсэн тохиолдолд;
- 19.9 дүгээр зүйлийн 2 дахь хэсэгт зааснаар Үндэсний эв нэгдлийг бусниулах гэмт хэргийг зохион байгуулалттай гэмт бүлэг үйлдсэн тохиолдолд;
- 19.10 дугаар зүйл. Тагнуул хийх гэмт хэргийг үйлдсэн тохиолдолд;
- 20.7 дугаар зүйлийн 4 дэх хэсэгт зааснаар Мансууруулах эм, сэтгэцэд нөлөөт бодисыг хууль бусаар ашиглах гэмт хэргийг зохион байгуулалттай гэмт бүлэг үйлдсэн тохиолдолд;
- 24.9 дүгээр зүйл. Байгалийн тэнцэл алдагдуулах гэмт хэргийн ердийн болон хүндрүүлэх нөхцөл байдлаар үйлдсэн тохиолдолд;
- 27.8 дугаар зүйлийн 2 дахь хэсэгт зааснаар Агаарын хөлгийг авч зугтаах гэмт хэргийг олон хүний амь насанд аюултай арга, зэвсэг хэрэглэж үйлдсэн эсхүл зохион байгуулалттай гэмт бүлэг үйлдсэн; уг гэмт хэргийн улмаас хүний эрүүл мэндэд хүнд хохирол учирсан, эсхүл хүний амь нас хохирсон тохиолдолд;

- 28.16 дугаар зүйл. Байлдааны талбарыг дур мэдэн орхих, дайсантай зэвсэг барьж байлдахаас зайлсхийх гэмт хэргийг үйлдсэн тохиолдолд;
- 28.17 дугаар зүйлийн 2 дахь хэсэгт зааснаар Сайн дураараа дайсанд бууж өгөх гэмт хэргийг дээд, эсхүл ахлах офицер үйлдсэн, мөн зүйлийн 3 дахь хэсэгт зааснаар уг гэмт хэргийн хүрээнд буюу Захирагч цэргийн анги, байгууллагыг санаатайгаар дайсанд буулгаж өгсөн, дайны талбарт, эсхүл байлдааны байдалд анги, нэгтгэлийг удирдлагагүй орхисон, эсхүл байлдааны байдал шаардаагүй байхад бэхлэлт, байлдааны техник, бусад хэрэгслийг дайсны мэдэлд орхиж явсан тохиолдлуудад;
- 29.1 дүгээр зүйл. Түрэмгийлэл, эсхүл дайныг төлөвлөх, бэлтгэх, өдөөх, дэгдээх гэмт хэргийг үйлдсэн тохиолдолд;
- 29.4 дүгээр зүйл. Дайны үед хориглосон арга, хэрэгсэл хэрэглэх гэмт хэргийг үйлдсэн тохиолдолд;
- 29.5 дугаар зүйл. Төрлөөр устгах гэмт хэргийг үйлдсэн тохиолдолд;
- 29.6 дугаар зүйлийн 2 болон 3 дахь хэсэгт зааснаар Хөлсний цэрэг ашиглах гэмт хэргийг албан тушаалтан албаны чиг үүрэг, бүрэн эрх, нөлөөг урвуулан ашиглаж үйлдсэн эсхүл хүүхдийг татан оролцуулж үйлдсэн тохиолдолд болон Хөлсний цэрэг зэвсэгт мөргөлдөөн, дайны үйл ажиллагаанд оролцсон тохиолдолд;
- 29.7 дугаар зүйлийн 2 дахь хэсэгт зааснаар Олон улсын хамгаалалтад байдаг хүнд халдах гэмт хэргийг үйлдэхдээ олон улсын хамгаалалтад байдаг хүнийг алсан, барьцаалсан, их хэмжээний хохирол учруулсан тохиолдолд;
- 29.8 дугаар зүйл. Террорист үйлдэл хийх гэмт хэргийг үйлдсэн тохиолдолд;
- 29.9 дүгээр зүйл. Террорист үйлдэлд бэлтгэх гэмт хэргийг үйлдсэн тохиолдолд;
- 29.10 дугаар зүйл. Терроризмыг санхүүжүүлэх гэмт хэргийг хориг арга хэмжээг зөрчиж үйлдсэн тохиолдолд тус тус дээрх 25 төрлийн гэмт хэргийн зүйчлэлээр яллагдагчаар татагдсан этгээдэд Эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх тухай хуулийн 14.9 дүгээр зүйлийн 2 дахь хэсэгт зааснаар цагдан хорих таслан сэргийлэх арга хэмжээг хэрэглэж болохоор зохицуулсан байна.

Хоёр. Яллагдагчийн хувийн байдлыг харгалзах урьдчилсан нөхцөлийн тухайд:

Дээр дурдсан 25 төрлийн гэмт хэргээс тодорхойлсон хэсгүүдээр яллагдагчаар татагдсан этгээдийн хувийн байдлыг харгалзан үзэж цагдан хорих таслан сэргийлэх арга хэмжээг хэрэглэх хууль зүйн шаардлагатай. Гэтэл судлан үзсэн 450 шүүхийн шийдвэрт яллагдагчийн хувийн байдлыг хэрхэн харгалзан үзэж байгаа нь ялгамжтай байна. Тодруулбал, хувийн байдал гэдэгт шүүхийн зүгээс юуг хамаатуулан шалгах, ямар нотлох баримтыг бүрдүүлсэн байхыг шаардах эсэх талаарх хууль зүйн тодорхой нөхцөл байдал өнөөдрийг хүртэл төлөвшөөгүй юм.

Түгээмэл байдлаар шүүхийн зүгээс урьд өмнө нь ял шийтгэгдэж, эсхүл гэм буруутай тооцоогдож байсан эсэх, иргэний бүртгэл мэдээллийн лавлагаа, гавьяа шагнал, хөдөлмөр эрхлэлт, гэр бүлийн байдлыг шаарддаг боловч тэдгээрийг хэрхэн үнэлж, дүгнэсэн талаарх мэдээлэл шүүхийн шийдвэрт тусгагддаггүй. Энэ талаарх мэтгэлцэх зарчим бүрэн бодитой хэрэгждэггүй байна.

Цагдан хорих таслан сэргийлэх арга хэмжээ нь хүний халдашгүй чөлөөтэй байх эрхэд шууд утгаараа халддаг учраас шүүхийн зүгээс зүй ёсны үндэслэл, тайлбартайгаар уг арга хэмжээг хэрэглэх нь зүйтэй. Гэвч зөвхөн яллагдагчийн үйлдсэн байж болзошгүй гэмт хэргийн хорих ялын хэмжээгээр түүнд цагдан хорих таслан сэргийлэх арга хэмжээ авах хангалттай үндэслэлтэй гэж дүгнэх нь хэтэрхий ерөөсгөл учир дутагдалтай хэрэг юм. Хувийн байдлыг харгалзан үзэхдээ өмнө нь ял шийтгэгдэж байсан эсэх асуудлыг хөндөх нь шүүгчийн дотоод итгэл үнэмшлийг тухайн үйлдсэн хэрэгт бус түүний өмнө нь үйлдсэн хэргийг дурдах байдлаар ерөөсгөл төсөөллийг бүрдүүлэх эрсдэлтэй байдаг.

Гэтэл судлан буй асуудал нь Эрүүгийн хуулийн Ерөнхий ангийн 6.1 дүгээр зүйлийн 4 дэх хэсэгт заасан “Эрүүгийн хариуцлага хүлээж дуусгавар болсон нь хуулиар хязгаарлалт тогтоосноос бусад тохиолдолд хүний эрх зүйн байдлыг дордуулах үндэслэл болохгүй” гэсэн суурь зарчимтай шууд утгаараа зөрчилдөх нөхцөл байдалд хүргэдэг. Мөн хүчин төгөлдөр мөрдөгдөж буй Эрүүгийн хуулиас “давтан үйлдэх” шинжийг халсан ч хууль хэрэглээний түвшинд агуулгаараа сэргэн хэрэглэгдэх явцуу практикийг тогтоож байна.

Улсын Дээд Шүүхийн 2019 оны 5 дугаар сарын 24-ний өдрийн 223 дугаартай тогтоолд: “...Гэмт хэрэг үйлдсэн хүнд эрүүгийн хариуцлага хүлээлгэхдээ Эрүүгийн хуулийн Ерөнхий ангийн хэм хэмжээнд нийцсэн, мөн хуулийн тусгай ангид заасан төрөл, хэмжээний дотор багтсан байх хууль ёсны зарчмыг хангахыг зэрэгцээ тухайлан сонгон оногдуулж буй ялын төрөл, түүний хэмжээ нь гэмт хэргийн шинж чанар, хэрэг үйлдэгдсэн тодорхой нөхцөл байдал болон гэмт хэрэгтний хувийн байдалд хамгийн зүй зохистой харьцаагаар нийцсэн байх Эрүүгийн хуулийн шударга ёсны зарчмыг хангасан байхыг шаарддаг” гэж казуал тайлбар хийсэн нь хууль хэрэглээний түвшинд өндөр ач холбогдолтой юм.

Тухайлбал, хувийн байдал гэсэн хэт ерөнхий ухагдахуун нь хууль хэрэглээний түвшинд янз бүрээр тайлбарлагдаж байгааг Эрүүгийн эрх зүйн онол, арга зүйн үүднээс зөвтгөх үндэслэлгүй болно. Эрүүгийн эрх зүйн зарчим нь тухайн салбар эрх зүйн зорилгоос шууд хамааралтайгаас гадна эрүүгийн хэрэглээний арга зүйн чиглэмж, дүрэм төдийгүй эрүүгийн бодлогыг тодорхойлох нэг нөхцөл болдог²⁶. Эрүүгийн эрх зүйн нийтлэг болох Хуульд үндэслэх зарчим болон тусгай зарчим болох Non bis idem буюу Нэг гэмт хэрэгт нэг ял оногдуулах, гэмт этгээдийн тухайн гэм бурууг нь нэг л удаа яллах гэсэн зарчмуудыг хөндөх эрсдэлтэй зохицуулалт нь болно.

Хувийн байдлыг уламжлалт утгаар тайлбарлан хэрэглэж байгаа өнөөгийн практик нь нэг талаасаа цагдан хорих таслан сэргийлэх арга хэмжээг авч болохгүй нөхцөл байдлаас илүүтэйгээр авах үндэслэлд хууль хэрэглэгчийн анхаарлыг хандуулдаг, нөгөө талаасаа Эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх тухай хуулийн 14.13 дугаар зүйлийн 8 дахь хэсэгт шүүхийн шийдвэрт тусгагдах ёстой зүйлд “таслан сэргийлэх арга хэмжээ авагдсан яллагдагчийн хувийн мэдээлэл”- ийг тусгасан байхыг шаарддагтай холбоотой. Тодруулбал, хуулийн нэр томьёо, үг хэллэг нь харилцан төсөөтэй байх боломжтой ч хувийн байдал, хувийн мэдээлэл гэх ойлголтуудыг ялгамжтайгаар тайлбарлан хэрэглэх хэрэгцээ, шаардлага зайлшгүй тулгарч байна.

26 Д.Баярсайхан, Эрүүгийн эрх зүй, Эрүүгийн процессын шинэтгэлийн асуудлууд, (УБ, 2019), 14-р тал.

Хувийн байдал гэдгийг гэмт хэрэг үйлдэхийн өмнө болон үйлдсэний дараах үеийн ажил, хөдөлмөр, сурлага, иргэний болон олон нийтийн үүрэгтээ хандах хандлага, ажил амьдрал, үйл ажиллагааны хүрээн дэх зан төлөв, дадал зуршил, нас, хүйс, биеийн эрүүл мэндийн байдал, хөдөлмөрийн чадвар, өөрийн болон өрхийн орлого, төлбөрийн чадвар, гэр бүлийн байдал, ам бүлийн тоо, асрамжид байгаа хүний тоо, гэр бүлийн амьдралд эзлэх байр суурь, нэр хүнд, ажил амьдралын дадлага туршлага, хүлээж байсан шийтгэл, авч байсан шагнал, урамшуулал зэрэг өргөн хүрээтэй асуудал хамаардаг²⁷ гэж тайлбарласан байна. Тиймээс цагдан хорих таслан сэргийлэх арга хэмжээг тухайн зохицуулалтад заасан байдлаар авах тохиолдолд хувийн байдлыг илүү өргөн утгаар ойлгох нь зүйтэй.

Гурав. Үйлдэгдсэн гэмт хэргийн шинжийг харгалзах агуулгын тухайд:

Гэмт хэргийн шинж буюу үйлдсэн нөхцөл байдал гэдэгт гэмт хэрэг үйлдсэн газар, орон, цаг хугацаа, байгалийн гамшиг тохиолдсоноос амь бие, өмч хөрөнгөө хамгаалж чадахгүй болсон байдал, хохирогч биеэ хамгаалж чадахгүй байдалд байсан, гэмт хэргийн шалтгаан нөхцөл зэрэг объектив шинжтэй нөхцөл байдал, насанд хүрээгүй этгээдийг гэмт үйл ажиллагаанд татан оруулсан, хохирогчийн буруутай ажиллагаанаас санаа сэтгэл нь гэнэт хүчтэй цочрон давчидсан үедээ гэмт хэрэг үйлдсэн зэрэг субъектив нөхцөл байдлууд хамаарах юм²⁸. Тиймээс гэмт хэргийн шинжийг харгалзахдаа тухайн гэмт хэргийн талаар нөхцөл байдлыг объектив болон субъектив байдлаар үнэлж, дүгнэх нь зүйтэй юм.

Мөн практикт үйлдэгдсэн гэмт хэргийн шинжийг харгалзах гэсэн агуулгыг таслан сэргийлэх арга хэмжээний шүүхийн хэлэлцүүлэгт шаардах нь учир дутагдалтай болно. Тухайлбал, Монгол Улсын Үндсэн хуулийн 16 дугаар зүйлийн 14 дэх хэсэгт зааснаар “Гэм буруутай нь хуулийн дагуу шүүхээр нотлогдох хүртэл хэнийг ч гэмт хэрэг үйлдсэн гэм буруутайд тооцож үл болно”, Эрүүгийн хуулийн Ерөнхий ангийн 1.4 дүгээр зүйлд заасан гэм буруугийн зарчимтай шууд байдлаар зөрчилдөх эрсдэлтэй болно. Үйлдэгдсэн гэмт хэрэг гэдгийг гэм буруугийн шүүх хуралдаанаар тухайн этгээдийн хууль зөрчсөн байж болзошгүй үйлдэл, эс үйлдэхгүйг хэлэлцээд гэмт хэрэг үйлдсэн, гэм буруутайд тооцсон шийдвэр гаргасны дараа хэрэглэгдэх ойлголт болно. Мөн энэхүү зарчим нь Эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх тухай хуулийн зорилтод мөн тусгагдсан юм.

Энэхүү зарчим нь гэм буруугүйд тооцох зарчим бөгөөд латинаар “Ei incumbit probatio qui dicit, non qui negat” гэж нэрлэгддэг ойлголт юм. Энэхүү ойлголт нь олон улсын эрх зүйн эх сурвалж болох Хүний эрхийн түгээмэл тунхаглал болон Иргэний болон улс төрийн эрхийн тухай олон улсын пактад тусгагдсан. 1948 оны Хүний эрхийн түгээмэл тунхаглалын 11 дүгээр зүйлд “Гэмт хэрэгт буруутгагдаж буй хэн боловч өмгөөлөх бүх боломжоор хангагдсан нээлттэй шүүх хурлаар гэм буруутайг нь хуулийн дагуу тогтоох хүртэл гэм буруугүй гэж тооцогдох эрхтэй”, 1966 оны Иргэний болон улс төрийн эрхийн тухай олон улсын пактад “Эрүүгийн хэрэгт буруутгуулж буй хэн боловч гэм буруу нь хуулийн дагуу нотлогдох хүртэл гэм буруугүйд тооцогдох эрхтэй” гэж тус тус зохицуулсан байна.

27 Монгол Улсын дээд шүүх, Ханнс-Зайделийн сан, *Монгол Улсын Эрүүгийн хуулийн тайлбар*, (УБ, 2013), 169 дэх тал.

28 Монгол Улсын дээд шүүх, Ханнс-Зайделийн сан, *Монгол Улсын Эрүүгийн хуулийн тайлбар*, (УБ, 2013), 169 дэх тал.

Энэхүү зарчмыг хуульчилсан нь хүний эрхийг гэмт хэрэгт холбогдуулан хэлмэгдүүлэхээс хамгаалсан онолын төдийгүй практикийн онцгой ач холбогдолтой юм. Аливаа хүнийг гэмт хэрэг үйлдсэн гэм буруутай гэдгийг зөвхөн шүүхээр хэлэлцэж хуулийн дагуу цуглуулсан нотлох баримтад тулгуурлан шийдвэрлэх ёстой. Гэм буруутай эсэх нь хуулийн дагуу шүүхээр нотлогдоогүй бол гэмт хэрэгт яллуулж буй хүн гэм буруугүйд тооцогдож цагаатгагдах ёстой. Гэм буруу гэдэг нь санаатай ба болгоомжгүй үйлдсэн хэрэг, түүний хор уршигт хандах сэтгэхүйн харьцаа бөгөөд эрүүгийн хариуцлага хүлээлгэх зайлшгүй нөхцөл юм.²⁹

Тиймээс цагдан хорих таслан сэргийлэх арга хэмжээг хэрэглэх явдал нь гэм буруутай эсэх асуудалд үнэлэлт, дүгнэлт өгөхгүй учраас дээрх агуулгыг “яллагдагчаар татагдсан үйлдэл, эс үйлдэхүйн нөхцөл байдал, шалтгаан нөхцөлийг харгалзах” гэх агуулгаар томъёолох нь зүйд нийцэхээр байна.

Дөрөв. Эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх ажиллагааны зорилтод нийцүүлсэн байх:

2017 оны Эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх тухай хуулийн 1.1 дүгээр зүйлд тус хуулийн зорилгыг “Эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх ажиллагааны зорилт нь гэмт хэргийг шуурхай, бүрэн илрүүлэх, гэмт хэрэг үйлдсэн хүн, хуулийн этгээдийг олж тогтоон шударгаар ял оногдуулах, гэм буруугүй хэнийг ч гэмт хэрэг үйлдсэн гэм буруутайд тооцохгүй байх, хүний эрх, хууль ёсны ашиг сонирхлыг хамгаалах, зөрчигдсөн эрхийг сэргээхэд оршино.” гэж зорилт хэлбэрээр тодорхойлсон.

Төрөөс батлагдаж гарч буй хуулиудын зорилт нь юуны өмнө эрх зүйн зорилгыг шууд хангахад үйлчлэх бөгөөд эрх зүйн зорилго нь хуулийн зорилтыг тодорхойлогч шинжтэй байдаг³⁰. Тиймээс дээрх байдлаар тодорхойлбол Эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх тухай хуульд дараах зорилтууд тусгагдсан байна. Үүнд:

- Гэмт хэргийг шуурхай, бүрэн илрүүлэх;
- Гэмт хэрэг үйлдсэн хүн, хуулийн этгээдийг олж тогтоон шударгаар ял оногдуулах;
- Гэм буруугүй хэнийг ч гэмт хэрэг үйлдсэн гэм буруутайд тооцохгүй байх;
- Хүний эрх, хууль ёсны ашиг сонирхлыг хамгаалах;
- Зөрчигдсөн эрхийг сэргээх.

Иймд Эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх тухай хуулийн 14.9 дүгээр зүйлийн 2 дахь хэсгийг үндэслэн шүүх цагдан хорих таслан сэргийлэх арга хэмжээг авах тохиолдолд дээрх зорилтуудад нийцүүлж авна.

Цагдан хорих таслан сэргийлэх арга хэмжээ хэрэгжиж буй практикийн тухайд хуулийн үндэслэлээр харуулбал дараах үр дүнг үзүүлж байна.

Хүснэгт. 3.7. Цагдан хорих таслан сэргийлэх арга хэмжээ авсан шүүхийн зөвшөөрлийн үндэслэлийн статистик 2018, 2019, 2020 онуудад

Хуулийн үндэслэл	Цагдан хорих зөвшөөрлийг олгосон үндэслэл	2018	2019	2020
14.9 дүгээр зүйлийн 2	Эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх ажиллагааны зорилтод нийцүүлэн цагдан хорих	535	626	581

29 С.Жанцан, *Монгол Улсын эрүүгийн эрх зүйн онол*, (УБ, 2009), 31 дэх тал.

30 Д.Баярсайхан, *Эрх зүйн онол*, (УБ, 2020), 44 дэх тал.

14.9 дүгээр зүйлийн 1-ийн 1.4	Прокурорын мэдэгдэх хуудсаар дуудахад хүндэтгэн үзэх шалтгаангүйгээр ирээгүй	157	152	457
14.9 дүгээр зүйлийн 1-ийн 1.4	Шүүхийн мэдэгдэх хуудсаар дуудахад хүндэтгэн үзэх шалтгаангүйгээр ирээгүй	24	12	2
14.9 дүгээр зүйлийн 1-ийн 1.4	Урьд нь авсан таслан сэргийлэх арга хэмжээг зөрчсөн	750	364	341
14.9 дүгээр зүйлийн 1-ийн 1.3	Гэмт хэрэг дахин үйлдэх талаар үндэслэл бүхий баримт, мэдээлэл байгаа	142	1036	528
14.9 дүгээр зүйлийн 1-ийн 1.2	Гэмт хэрэг хамтран үйлдсэн хүний амь нас, эрүүл мэндэд аюул учруулах үндэслэл бүхий баримт, мэдээлэл байгаа	9	3	4
14.9 дүгээр зүйлийн 1-ийн 1.2	Шинжээчийн амь нас, эрүүл мэндэд аюул учруулах үндэслэл бүхий баримт, мэдээлэл байгаа	1	0	0
14.9 дүгээр зүйлийн 1-ийн 1.2	Гэрчийн амь нас, эрүүл мэндэд аюул учруулах үндэслэл бүхий баримт, мэдээлэл байгаа	17	4	4
14.9 дүгээр зүйлийн 1-ийн 1.2	Хохирогчийн амь нас, эрүүл мэндэд аюул учруулах үндэслэл бүхий баримт, мэдээлэл байгаа	39	11	9
14.9 дүгээр зүйлийн 1-ийн 1.2	Мөрдөгчийн амь нас, эрүүл мэндэд аюул учруулах үндэслэл бүхий баримт, мэдээлэл байгаа	1	0	0
14.9 дүгээр зүйлийн 1-ийн 1.2	Өөрийн амь нас, эрүүл мэндэд аюул учруулах үндэслэл бүхий баримт, мэдээлэл байгаа	52	26	56
14.9 дүгээр зүйлийн 1-ийн 1.2	Гэмт хэрэг хамтран үйлдсэн хүнийг дарамталсан, сүрдүүлсэн	15	8	25
14.9 дүгээр зүйлийн 1-ийн 1.2	Гэрчийг дарамталсан, сүрдүүлсэн	14	28	15
14.9 дүгээр зүйлийн 1-ийн 1.2	Хохирогчийг дарамталсан, сүрдүүлсэн	39	43	34
14.9 дүгээр зүйлийн 1-ийн 1.2	Мөрдөгчийг дарамталсан, сүрдүүлсэн	3	0	0
14.9 дүгээр зүйлийн 1-ийн 1.2	Прокурорыг дарамталсан, сүрдүүлсэн	0	1	0
14.9 дүгээр зүйлийн 1-ийн 1.1	Эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх ажиллагаанаас оргон зайлсан	436	466	626
14.9 дүгээр зүйлийн 1-ийн 1.1	Эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх ажиллагаанаас оргон зайлахыг завдсан	513	382	287

Дээрхээс дүгнэвэл Эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх тухай хуулийн 14.9 дүгээр зүйлийн 2 дахь хэсгийг үндэслэн шүүх цагдан хорих таслан сэргийлэх арга хэмжээг авсан үндэслэлийг нийт үндэслэлтэй харьцуулбал тогтмол 19-20 хувийг эзэлдэг болох нь харагдаж байна. Тиймээс дээрх үндэслэлийг буруу тодорхойлсон тохиолдолд хүний эрх зөрчигдөх, Эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх тухай хуулийн зорилгод нийцэхгүй байх нөхцөл байдлыг бий болгохоор байна.

3.2. “Практикт нийцэж байгаа байдал” шалгуур үзүүлэлтийн хүрээнд үнэлсэн байдал

Шалгуур үзүүлэлтийн томьёолол 1. Эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх тухай хуулийн цагдан хорих таслан сэргийлэх арга хэмжээ авахтай холбоотой зохицуулалтыг практикт хэрэгжүүлэхэд хүндрэл үүсч байгаа эсэх.

Үнэлгээ:

Цагдан хорих арга хэмжээ нь хүний халдашгүй байх, эрх чөлөөтэй байх салшгүй эрхийг хөнддөг учраас үндэсний төдийгүй олон улсын түвшинд эрх

зүйн хамгаалалт тогтоодог. Тухайлбал, НҮБ-ын 1948 оны Хүний эрхийн түгээмэл тунхаглалын 9 дүгээр зүйлд «Хэнийг ч дур мэдэн баривчлах саатуулах буюу хөөн зайлуулах ёсгүй», 1966 оны Иргэний болон улс төрийн эрхийн тухай олон улсын Пактын 9.1-д «Хэнийг ч дур мэдэн баривчлах буюу цагдан хорьж болохгүй. Хуульд заасан үндэслэл, журмаас гадуур хэний ч эрх чөлөөг хасч болохгүй» гэж заасан. Түүнчлэн НҮБ-аас «Эрүүдэн шүүх болон бусад хэлбэрээр хэрцгий, хүнлэг бусаар буюу хүний нэр төрийг доромжлон харьцаж шийтгэхийн эсрэг конвенц»-ийг 1984 онд, «Цагдан хорих болон хорих ял эдэлж байгаа хүмүүсийг хамгаалах зарчмууд»-ыг 1988 онд тус тус батлан гаргажээ. Энэ байдлыг Монгол Улсын Үндсэн хуулийн 16 дугаар зүйлийн 3 дахь хэсэгт: «Монгол Улсын иргэн халдашгүй чөлөөтэй байх эрхтэй. Хуульд заасан үндэслэл журмаас гадуур дур мэдэн хэнийг ч нэгжих, баривчлах, цагдан хорих, мөрдөн мөшгөх эрх чөлөөг нь хязгаарлахыг хориглоно» гэж баталгаажуулжээ.

Түүнчлэн эрүүгийн процессын загвар хуульд цагдан хорих арга хэмжээ нь хүний халдашгүй байх эрхийг хөндсөн, үүнийг таслан сэргийлэх хамгийн сүүлийн арга хэмжээ байх ёстой гэж үздэг. Гэтэл манай улсын хувьд цагдан хорихоос өөр төрлийн арга хэмжээг авах тухай хуульчилсан хэдий ч төрөл нь цөөн, мөн цагдан хорихоос өмнө авах албадлагын шинжтэй хязгаарлах хэм хэмжээнүүдийг бараг хэрэгжүүлдэггүй, 2002 оны Эрүүгийн байцаан шийтгэх хуульдаа тусгаагүй тул цагдан хорих арга хэмжээг хамгийн эхэнд авах боломжийг бүрдүүлж байсан. 2017 оны 07 сарын 01 ны өдрөөс хэрэгжиж буй Эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх тухай хууль нь ЭБШХ-ийн хүний эрхийг зөрчсөн асуудлыг таслан зогсоосон ч хүний эрхийг зөрчих асуудлууд гарсаар байна.

Дэлхийн эрүүгийн процессын загвар хууль (2008 он) болон НҮБ-ын гэрээ, конвенц Эрүүдэн шүүлттэй тэмцэх Олон Улсын хорооны зөвлөмж, Европын зөвлөлөөс гаргасан Эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх ажиллагааны нарийвчилсан удирдамж зэрэг олон улсын баримт бичгүүдэд цагдан хорих ажиллагааны эрх зүйн орчныг уг арга хэмжээг авах болон суллах журамтай нь зэрэгцсэн, цогц байдлаар иж бүрэн зохицуулалт болгон журамласан байх бөгөөд хөгжиж буй орнуудад хандаж цагдан хорих болон түүнээс суллах чөлөөлөх журмын тухай хуулийг тусад нь гаргах шаардлагатай гэж дүгнэсэн байдаг.

Монгол Улсын 1926, 1935, 1949, 1963, 2002 оны Эрүүгийн байцаан шийтгэх хуулийн түүхэн уламжлалаас үзэхэд сэжигтэн, яллагдагчийг цагдан хорих ажиллагаанд прокурор голлох үүрэгтэй оролцож ирсэн /прокурорын зөвшөөрлийн систем/ боловч цагдан хорих таслан сэргийлэх арга хэмжээний үндэслэл, журам нь тогтвортой хэрэгжиж ирсэн. Харин 2017 оны Эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх тухай хуулиар тус таслан сэргийлэх арга хэмжээний зохицуулалтуудыг боловсронгуй болгож өөрчилсөн ч нэг талаасаа түүхэн уламжлалаар уг арга хэмжээг хавтгайруулан хэрэглэх практикийг бууруулж чадаагүй, суллах-чөлөөлөх журмыг нарийвчлан тусгаагүй зэрэг хүндрэлтэй нөхцөлд хүргэж байна.

Цагдан хорих арга хэмжээ нь таслан сэргийлэх хамгийн сүүлийн арга хэмжээ байх ёстой. НҮБ-ын Цагдан хоригдсон, хорих ял шийтгүүлсэн хүнийг хамгаалах тухай зарчмуудын 39-д «Цагдан хорих арга хэмжээг зөвхөн хууль тусгайлан заасан үндэслэлийн дагуу шүүн таслах ажиллагааг хэвийн үргэлжлүүлэх, шударга ёсыг хамгаалах үүднээс хэрэглэж болно.» мөн НҮБ-ын Эрүүдэн шүүхийн эсрэг хорооноос

манай улсын тайлан илтгэлийг хэлэлцсэн 2010 оны 49 дүгээр хуралдаанаас гаргасан зөвлөмжид цагдан хорих арга хэмжээг эцсийн шатанд авах ёстой байтал нэн түрүүнд авах гээд байдаг нь хорооны анхаарлыг татаж байна гэж дүгнэсэн нь цагдан хорих арга хэмжээг авч буй үндэслэл, журам, таслан сэргийлэх бусад арга хэмжээг хэрэглэх, хувилбарыг нэмэгдүүлэх асуудлыг судалж үзэх шаардлагатайг харуулж байна.

Хүний халдашгүй чөлөөтэй байх эрхийн баталгаа нь сэжигтэн, яллагдагчийг цагдан хорихтой шууд холбоотой байдаг. Олон улсын хүний эрхийн хэм хэмжээ нь хувь хүнийг хууль бусаар, дур мэдэн аливаа хэлбэрээр эрх чөлөөг нь хязгаарлахгүй байх, хуулийн дагуу хязгаарласан тохиолдолд хүний эрхийн аливаа зөрчил гаргахаас урьдчилан сэргийлэх, хамгаалах хууль зүйн баталгааг бүрдүүлсэн байхыг шаарддаг.

Цагдан хорих арга хэмжээ бол хорих ялын хэлбэр биш учраас онолын хувьд түүнийг хорих ялтай адилтган тооцох ёсгүй билээ. Үүний хамт уг арга хэмжээг хэрэгжүүлэх нөхцөл нь хорих ялын орчинтой адил байх ёсгүй юм. Энэ арга хэмжээ нь шүүхээр гэмт хэрэг үйлдсэн гэм буруутай эсэх нь тогтоогдоогүй үед авч буй албадлага-нөлөөллийн арга хэмжээ боловч яллагдагчийг тодорхой хугацаагаар нийгмээр тусгаарлан эрх, эрх чөлөөг нь хязгаарлах байдлаар илэрдэг.³¹

Олон улсын баримт бичиг дэх үндэслэл нь шүүхээр ороогүй байгаа хоригдлуудын эрх зүйн байдлын гол зүйл нь тэднийг гэм буруугүй гэж үзэх явдал юм. Гэмт хэрэгт сэрдэгдэж цагдан хоригдсон хүмүүс нь хуулийн тусгай хамгаалалтуудаар хангагдах ёстой бөгөөд үүнд шударга шүүхээр шүүлгэх, нотлогдоогүй бол гэм буруугүй байх, аливаа ялын талаар давж заалдах эрх эдлэхээс гадна эрүү шүүлт болон бусад хэрцгий, хүний ёсноос гадуур, эсвэл нэр төрийг нь гутаан доромжилсон харьцаагаар харьцахыг хориглож хамгаалдаг. Эдгээр эрхүүд нь иргэний болон улс төрийн эрхийн тухай олон улсын пактад тусгагдан батлагдсанаар хүчин төгөлдөр болсон билээ.

Мөн үүнээс гадна цагдан хорих таслан сэргийлэх арга хэмжээг хавтгайруулан авахтай холбоотой, цагдан хорих таслан сэргийлэх арга хэмжээ нь хүний эрхэд ноцтой халддаг, зайлшгүй тохиолдолд авах ёстой талаар судлаачид өөрийн байр сууриа илэрхийлжээ.

Сэжигтэн, яллагдагч, шүүгдэгч бүрт үйлдсэн хэргийн шинж чанар, хувийн байдлаас нь шалтгаалан хамгийн тохирох, зөвхөн нэг л төрлийн таслан сэргийлэх арга хэмжээг сонгон хэрэглэх учиртай. Эрүүгийн байцаан шийтгэх хуульд заасны дагуу таслан сэргийлэх арга хэмжээ авах нь хэрэг бүртгэгч, мөрдөн байцаагч, прокурор, шүүхийн үүрэг биш, тэдний эрх бөгөөд сэжигтэн, яллагдагч, шүүгдэгч нэг бүрт заавал таслан сэргийлэх арга хэмжээг авах албагүй³². Ийм учраас тухайн таслан сэргийлэх арга хэмжээг сонгон авах нь хамгийн чухал бөгөөд цагдан хорих таслан сэргийлэх арга хэмжээг хавтгайруулан авах нь зорилго, практикт нийцээгүй нөхцөл байдал юм.

Мөн үүнээс гадна Эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх ажиллагааны үед сэжигтэн, яллагдагч, шүүгдэгчийг нийгмээс тусгаарлан хорьж мөрддөг шинжээрээ

---

31 Д.Баярсайхан, *Эрүүгийн процессын эрх зүй*, (УБ, 2020), 164 дэх тал.

32 Ханнс-Зайделийн сан, *Эрх зүйн боловсрол академи, Монгол Улсын Эрүүгийн байцаан шийтгэх хууль (Хялбаршуулсан тайлбар)*, (УБ, 2010), 62 дахь тал.

цагдан хорих нь таслан сэргийлэх арга хэмжээний хамгийн хүнд /чанга/ төрөл юм. Цагдан хорих нь гагцхүү өөр төрлийн таслан сэргийлэх арга хэмжээг авах боломжгүй тохиолдолд хэрэглэдэг, эрүүгийн байцаан шийтгэх албадлагын эцсийн арга хэмжээ мөн.³³

Дээр дурдсан үндэслэлүүдээс үзэхэд Эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх ажиллагааны цагдан хорих таслан сэргийлэх арга хэмжээ нь хүний эрхийг ноцтойгоор хязгаарладаг, зайлшгүй тохиолдолд хэрэглэдэг, хавтгайруулж авч болохгүй таслан сэргийлэх арга хэмжээ болох нь харагдаж байна. Иймд цагдан хорих таслан сэргийлэх арга хэмжээг практикт хэрэглэж буй байдлыг судалж түүнийг хавтгайруулан их хэмжээгээр авч буй асуудал практикт бий болж байгаа эсэхийг судлах шаардлагатай.

Өмнөх хуулийн үед буюу 2002 оны Эрүүгийн байцаан шийтгэх хуулийн хэрэгжилтийн хувьд цагдан хорих таслан сэргийлэх арга хэмжээ авч байсан практикийн талаар судлаачид болон хүний эрхийн байгууллагууд дүгнэлтийг удаа дараа хийж байжээ.

Монгол Улсын Хүний эрхийн Үндэсний Комиссын 2011 онд гаргасан Монгол Улс дахь Хүний эрх, эрх чөлөөний байдлын талаарх 10 дахь илтгэлд: "...Цагдан хорих арга хэмжээг авахдаа сэжигтнээр цагдан хорих, яллагдагчаар цагдан хорих гэж хоёр ангилж, ... олон улсын гэрээний заалтыг үл хэрэгсэн, бусад төрлийн таслан сэргийлэх арга хэмжээ авах боломжтой байхад хавтгайруулан хэрэглэдэг жишиг өнөөдрийг хүртэл байсаар байна... Цагдан хорьсон тоон үзүүлэлтээс харахад тухайн жилд хорих ялаар шийтгүүлсэн хүмүүсийн тоон үзүүлэлтээс жилд дунджаар хорихоос өөр төрлийн ял шийтгүүлэх боломжтой 2500-3000 хүнийг сэжигтэн, яллагдагчаар цагдан хорьж байгаа үзүүлэлттэй байна. Өөрөөр хэлбэл манай эрүүгийн байцаан шийтгэх ажиллагаанд иргэнийг гэмт хэрэг үйлдсэнийг нь нотолж байгаад хорьдог бус, харин нотлохын тулд хорьдог гаж тогтолцоо оршиж байна." гэж тэмдэглэжээ.³⁴

Мөн тухайн үеийн улсын хэмжээнд сэжигтэн, яллагдагчийг цагдан хорьж байгаа тоон үзүүлэлтийг тайлангаас үзэхэд 2014 онд 3721 хүнийг цагдан хорих зөвшөөрөл олгосон бол, 2015 онд 3227 хүнийг цагдан хорих зөвшөөрөл олгожээ. 2016 онд 3642 хүнийг цагдан хорих зөвшөөрөл олгосон байна. Тухайн үед хэрэгжиж байсан Эрүүгийн байцаан шийтгэх хууль нь тодорхой түүхэн цаг үед өөрийн үүргийг биелүүлж ирсэн боловч хүний эрхийн талаас нь болон хөгжингүй орнуудын эрүүгийн процессын нийтлэг жишиг, олон улсын гэрээ, конвенцын агуулгатай харьцуулан дүн шинжилгээ хийж үзэхэд зарим зохицуулалт, хэм хэмжээ, журам нь эрүү шүүлтээс бүрэн ангид байх баталгааг бүх талаар хангаж чадаагүй, ялангуяа цагдан хорих арга хэмжээг албадлагын гол арга хэрэгсэл болгох, тодорхой бус, ерөнхий нөхцөл үндэслэлээр буюу сэжиг таамгаар нийтлэг журам болгон хавтгайруулж хэрэглэх боломжийг бий болгосон байна.³⁵

Түүнээс гадна судалгаанаас үзэхэд сүүлийн жилүүдэд жилд дунджаар хэрэг бүртгэлт, мөрдөн байцаалтад шалгагдаж буй нийт сэжигтэн, яллагдагчийн 55.6

33 Б.Ганболд, *Эрүүгийн байцаан шийтгэх эрх зүй/Ерөнхий анги/*, (УБ, 2008), 332 дахь тал.

34 Монгол Улсын Хүний эрхийн Үндэсний комисс, *Монгол Улс дахь Хүний эрх, эрх чөлөөний байдлын талаарх 10 дахь илтгэл*, (УБ, 2011), 12-13 дахь тал.

35 Д.Баярсайхан, *Эрүүгийн процессын албадлага ба хүний эрх*, (УБ, 2018), 103 дахь тал.

хувь нь цагдан хоригдсон байх бөгөөд цагдан хоригдсон нийт хүний 48.4 хувийг “Оргон зайлж болзошгүй” гэсэн үндэслэлээр, 41.5 хувь нь хүнд, онц хүнд гэмт хэрэг үйлдсэн гэсэн үндэслэлээр тус тус цагдан хоригдсон ажээ.³⁶

Одоогийн буюу 2017 оны Эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх тухай хууль үйлчилж эхэлснээс хойш 2020 он хүртэл тухайн тоон үзүүлэлт дараах байдлаар өөрчлөгдсөн байна.

Хүснэгт 3.8. Цагдан хорих таслан сэргийлэх арга хэмжээ авсан хүний тоо /2017-оос 2020 он/

Он	Цагдан хорих таслан сэргийлэх арга хэмжээ авсан хүний тоо	Өөрчлөлтийн хувь
2017	2765	
2018	3747	+30.65%
2019	3162	-15.61%
2020	2969	-6.5%

Тус үзүүлэлтээс харвал 2018 онд цагдан хорих таслан сэргийлэх арга хэмжээ авагдсан хүний тоо огцом өссөн байна. Үүнээс цааш тогтмол буурч буй үзүүлэлтийг харуулж байна. Гэвч өмнөх 2002 оны Эрүүгийн байцаан шийтгэх хуулийн үйлчлэлийн үеийн практикийн тоон үзүүлэлттэй харьцуулбал 10-30 хувийн өөрчлөлттэй байх хэдий ч зарим тохиолдолд ижил тоон үзүүлэлтийг үзүүлж байгаа нь өмнөх хуулийн үйлчлэлийн үед байсан практик хэвэндээ байгааг харуулж байна. Ийм учраас өмнө нь бий болж байсан цагдан хорих таслан сэргийлэх арга хэмжээг хавтгайруулан авах, цагдан хорих арга хэмжээг албадлагын гол арга хэрэгсэл болгох, сэжиг таамгаар хорих гэх мэт сөрөг үр дагавар нь одоо ч хэвээр байсаар байна.

Хүснэгт 3.9. Тухайн жил яллагдагчаар цагдан хоригдсон хүний тоо /2017-оос 2020 он/

Он	Тухайн жил яллагдагчаар цагдан хоригдсон хүний тоо	Өөрчлөлтийн хувь
2017	2448	
2018	1572	-35.78%
2019	1878	+17.74%
2020	1623	-13.58%

Харин тухайн жил цагдан хорих таслан сэргийлэх арга хэмжээ авагдсан яллагдагчийн тухайд 2018 онд эсэргээрээ буурсан үзүүлэлттэй байна. Ерөнхий тооны харьцааны хувьд 1500-2500 яллагдагч жилд цагдан хорих таслан сэргийлэх арга хэмжээ авхуулсан байна.

36 Д.Баярсайхан, Эрүүгийн эрх зүй, эрүүгийн процессын шинэтгэлийн асуудлууд, (УБ, 2019), 235 дахь тал.

Хүснэгт 3.10. Тухайн жил шүүхээс таслан сэргийлэх арга хэмжээ авахыг зөвшөөрсөн хүний тоо /2018-аас 2020 он/

Он	Тухайн жил яллагдагчаар цагдан хорих таслан сэргийлэх арга хэмжээ авагдсан хүний тоо	Тухайн жил тодорхой үйл ажиллагаа явуулах, албан үүргээ биелүүлэхийг түдгэлзүүлэх таслан сэргийлэх арга хэмжээ авагдсан хүний тоо	Тухайн жил хязгаарлалт тогтоох таслан сэргийлэх арга хэмжээ авагдсан хүний тоо	Цагдан хорих таслан сэргийлэх арга хэмжээ авагдсан хүний эзлэх хувийн жин
2018	1572	199	5	88.51%
2019	1878	410	23	81.26%
2020	1623	714	8	69.21%

2018-аас 2020 оны тоон үзүүлэлтийг шүүхээс авдаг таслан сэргийлэх арга хэмжээ болох цагдан хорих таслан сэргийлэх арга хэмжээ авагдсан, хязгаарлалт тогтоох таслан сэргийлэх арга хэмжээ авагдсан, цагдан хорих таслан сэргийлэх арга хэмжээ авагдсан хүний тоогоор харьцуулж үзвэл 69-88 хувийг цагдан хорих таслан сэргийлэх арга хэмжээ авхуулсан хүн эзэлж байна. Иймд тухайн таслан сэргийлэх арга хэмжээг хавтгайруулж авч байгаа нь үүгээр нотлогдож байна.

Гадаад улс, орнуудын тухайд цагдан хорих таслан сэргийлэх арга хэмжээ авагдсан хүний тооны харьцааг илэрхийлэхийн тулд 100,000 хүнд ногдох цагдан хоригдох таслан сэргийлэх арга хэмжээ авагдсан үзүүлэлтийг гаргаж ирдэг. Монгол Улсын хувьд тус харьцааг илэрхийлбэл 2018 онд 100,000 хүн ам тутамд 116 цагдан хоригдсон хүн, 2019 онд 100,000 хүн ам тутамд цагдан хоригдсон 95 хүн, 2020 онд 100,000 хүн ам тутамд цагдан хоригдсон 88 хүн тус тус ногдохоор байна. Харин дэлхийн хэмжээнд гадаад улс, орнуудын хувьд авч үзвэл цагдан хоригдсон хүний үзүүлэлтээр хамгийн өндөр нь Панам 248 цагдан хоригдсон хүн, Уругвай 202 цагдан хоригдсон хүн, Америкийн Нэгдсэн Улс 146 цагдан хоригдсон хүн гэх үзүүлэлтийг тус тус үзүүлж байна. Хамгийн бага үзүүлэлтийн тухайд Намиби 9 цагдан хоригдсон хүн, Никарагуа 19 цагдан хоригдсон хүн, Энэтхэг 22 цагдан хоригдсон хүн гэх үзүүлэлттэй байна. Монгол Улсын хувьд 88-116 цагдан хоригдсон хүний үзүүлэлттэй байгаа нь тус үзүүлэлттэй харьцуулбал дунджаас их байх үзүүлэлтэд хамаарч байна. Иймд гадаад улс, орнуудтай харьцуулахад Монгол Улс нь мөн цагдан хорих таслан сэргийлэх арга хэмжээг их хэмжээгээр, хавтгайруулж авч байгаа нь харагдаж байна.

ДӨРӨВ. ДҮГНЭЛТ, ЗӨВЛӨМЖ

4.1. ДҮГНЭЛТ

Эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх тухай хуулийг дагаж мөрдөөд 4 жил гаруй хугацаа өнгөрч байна. Энэ хугацаанд эрх зүйн хийдэлтэй зохицуулалт болон маргаан дагуулж буй зүйл, заалтуудыг хэрхэн засаж, сайжруулах талаар олон талын сургалт, хэлэлцүүлэг, судалгааны ажлууд хийгдсээр байгаа билээ. Энэ хүрээнд Хууль зүйн үндэсний хүрээлэнгээс Эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх тухай хуульд заасан цагдан хорих таслан сэргийлэх арга хэмжээний холбогдох зохицуулалтуудын хэрэгжилтийн үр дагаварт үнэлгээ хийж, дараах дүгнэлтэд хүрч байна.

1. Цагдан хорих таслан сэргийлэх арга хэмжээг хэрэгжүүлэхэд иргэний үндсэн эрх болох халдашгүй чөлөөтэй байх эрхийг шууд утгаараа хөндөхийн зэрэгцээ хөдөлмөрлөх эрхийг шууд бус утгаараа хөндөж байна. Хууль бусаар цагдан хоригдсон эсхүл гэм буруугийн шүүх хуралдаанаар шүүгдэгчийг гэм буруугийд тооцон цагаатгасан бол түүнд учирсан хөдөлмөрлөх эрхийг хохирлыг хэрхэн барагдуулах талаар холбогдох зохицуулалтыг нарийвчлан боловсруулах нь зүйтэй байна. Энэ хүрээнд Хөдөлмөрийн тухай хуулийн 55 дугаар зүйлийн 55.1 дэх хэсэгт “цагдан хорих” гэсэн үндэслэлийг нэмэлтээр тусгаснаар эрх зүйн хийдлийг даван гарах боломжтой гэж дүгнэж байна.

2. Цагдан хорих арга хэмжээг авахдаа субъектив хүчин зүйлийг харгалздаг, бодит үндэслэл, зайлшгүй шаардлага байхгүй тохиолдолд хоёроос олон дахин сунгаж, хүний эрхийн нөхцөл байдлыг хүндрүүлэх байдлыг бий болгосоор ирсэн уламжлалт практик өнөөдрийг хүртэл халагдаагүйн улмаас уг таслан сэргийлэх арга хэмжээг хавтгайруулан хэрэглэсээр байна. Түүнчлэн цагдан хоригдсон этгээдийн гэм буруутай эсэхийг нотлох ажиллагаанд хөтлөн байцаалт, гүйцэтгэх ажиллагаа зэрэг стандарт бус аргыг зонхилон хэрэглэж байгаа нь Эрүүгийн процессын нотолгооны суурь зарчмуудтай зөрчилдөхөд хүргэж, цагдан хоригдсон хүнийг суллах, чөлөөлөх, өөр арга хэмжээгээр солих журмыг боловсронгуй болгоогүйн улмаас цагдан хоригдсон хүний эдлэх ёстой салшгүй бөгөөд үл хязгаарлагдах эрхийг баталгаатай эдлүүлэх эрх зүйн нөхцөл, орчин бүрэн зохистойгоор төлөвшөөгүй байна.

3. Эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх тухай хуулийн 14.9 дүгээр зүйлийн 2 дахь хэсэгт заасан цагдан хорих таслан сэргийлэх арга хэмжээг авах онцгой үндэслэл нь практикт хууль хэрэглээний нэг мөр ойлголтыг бүрдүүлэх боломжгүй нөхцөлд хүргэсэн, хэт ерөнхий ойлголтуудыг тусгасны улмаас үйлдсэн гэж сэжиглэж буй гэмт хэргийн хорих ялын хэмжээгээр хавтгайруулсан байдлаар хэрэглэх боломжийг олгож, шүүхэд мэтгэлцэх эрхийг хангах суурь зохицуулалтын хэрэглээг хязгаарлаж байна. Мөн яллагдагчаар татах тогтоолыг танилцуулах ажиллагааны эрх зүйн хийдлийн улмаас хүнийг хууль бусаар цагдан хорих нөхцөл байдалд хүргэх эрсдэлтэй тул олон улсын эрх зүйн баримт бичгүүдийг удирдлага болгон практик хүндрэл, бэрхшээлүүдийг даван туулах нарийвчилсан зохицуулалтыг хуульд тусгах шаардлагатай гэж дүгнэж байна.

4. Гадаад улсын Эрүүгийн хуулийн зохицуулалт болон өмнөх түүхэн уламжлалд цагдан хорих таслан сэргийлэх арга хэмжээг авахдаа хөнгөн буюу ноцтой бус гэмт хэрэгт авахгүй байх талаарх хязгаарлалтууд тодорхой хэмжээгээр тусгагдсан нь

ажиглагдаж байна. Одоогийн практикийн тухайд буюу 2017 оны Эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх тухай хуульд тодорхой хэмжээнд хөнгөн буюу ноцтой бус гэмт хэргүүдэд таслан сэргийлэх арга хэмжээг авах нөхцөл байдал үүсэж болох нь судалгаагаар ажиглагдаж байна. Тиймээс энэ талаар зохицуулалтыг Эрүүгийн хуульд тусгаж хүний халдашгүй байх эрхийг хамгаалж, зохистой байдлаар (өргөн бус) хязгаарлах нь зүйтэй байна.

5. Цагдан хорих таслан сэргийлэх арга хэмжээг хэрэглэх явдал нь гэм буруутай эсэх асуудалд үнэлэлт, дүгнэлт өгөхгүй учраас “үйлдэгдсэн гэмт хэргийн шинжийг харгалзан” гэх агуулга нь буруу томъёологдсон байна. Эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх тухай хуулийн 14.9 дүгээр зүйлийн 2 дахь хэсгийг үндэслэн шүүх цагдан хорих таслан сэргийлэх арга хэмжээг авсан үндэслэлийг нийт үндэслэлтэй харьцуулбал тогтмол 19-20 хувийг эзэлдэг болох нь харагдаж байна. Тиймээс дээрх үндэслэлийг буруу тодорхойлсон тохиолдолд хүний эрх зөрчигдөх, Эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх тухай хуулийн зорилгод нийцэхгүй байх нөхцөл байдлыг бий болгохоор байна.

6. Гадаад улс, орнуудтай харьцуулахад Монгол Улс нь мөн цагдан хорих таслан сэргийлэх арга хэмжээг их хэмжээгээр, хавтгайруулж авч байгаа нь харагдаж байна. Мөн өмнөх 2002 оны Эрүүгийн байцаан шийтгэх хууль хэрэгжиж байхад байсан цагдан хорих таслан сэргийлэх арга хэмжээний практик одоо хүртэл хэвээр үргэлжилж, сөрөг үр дагаврыг бий болгосоор байна.

4.2. ЗӨВЛӨМЖ

Судалгааны үр дүнд гарсан дүгнэлтэд тулгуурлан дараах зөвлөмжийг гаргаж байна. Үүнд:

1. Эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх тухай хуулийн 14.9 дүгээр зүйлийн 2 дахь хэсгийг олон улсын туршлага, эрх зүйн баримт бичгүүдийг баримтлан боловсронгуй болгож өөрчлөх;
2. Хөдөлмөрийн тухай хуулийн 55 дугаар зүйлийн 55.1 дэх хэсэгт “цагдан хорих” таслан сэргийлэх арга хэмжээ гэж нэмэх нь зүйтэй.
3. Хууль бусаар цагдан хоригдсон эсхүл цагаатгагдсан этгээд нь цагдан хоригдсон хугацааны хохирлоо гаргуулж авах эрхийг шуурхай эдлүүлэхээр хуульд өөрчлөлт оруулах;
4. Суллах, чөлөөлөх, өөр таслан сэргийлэх арга хэмжээгээр солих эрх зүйн зохицуулалтыг нарийвчилсан байдлаар Эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх тухай хуульд тусгах зайлшгүй шаардлагатай байна.
5. Эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх тухай хуулийн 14.9 дүгээр зүйлийн 2 дахь хэсэгт цагдан хорих таслан сэргийлэх арга хэмжээг тухайн зохицуулалтад заасан байдлаар авах тохиолдолд хувийн байдлыг илүү өргөн утгаар ойлгох нь зүйтэй.
6. Цагдан хорих таслан сэргийлэх арга хэмжээг хэрэглэх явдал нь гэм буруутай эсэх асуудалд үнэлэлт, дүгнэлт өгөхгүй учраас “үйлдэгдсэн гэмт хэргийн шинжийг харгалзан” гэх агуулгыг “яллагдагчаар татагдсан үйлдэл, эс үйлдэхүйн нөхцөл байдал, шалтгаан нөхцөлийг харгалзах” гэх агуулгаар томъёолох нь зүйд нийцэхээр байна.

НОМ ЗҮЙ

Сурах бичиг, гарын авлага:

- Ж.Бямбаа, Г.Баясгалан нар, Монгол Улсын Эрүүгийн байцаан шийтгэх эрх зүйн зарим асуудал, 1998 он.
- Ч.Цогт – Очир, Таслан сэргийлэх арга хэмжээ, 1995 он.
- С.Жамъян, БНМАУ-ын Эрүүгийн байцаан шийтгэх эрхийг судлагчдад тусламж, 1972 он.
- Ж.Авхиа, Б.Даваасамбуу, И.Дашням, Б.Чимид, Г.Совд, К.Тажбакет нар, БНМАУ-ын Эрүүгийн байцаан шийтгэх эрх зүй, 1987 он.
- Б.Бат-Эрдэнэ, Г.Баясгалан нар, Монгол улсын Эрүүгийн байцаан шийтгэх эрх зүй /ерөнхий анги/, 1996 он.
- Ж.Бямбаа, Монгол Улсын Эрүүгийн байцаан шийтгэх эрх зүйн зарим асуудал, 1998 он.
- Б.Бат-Эрдэнэ, Монгол улсын Эрүүгийн байцаан шийтгэх эрх зүй /тусгай анги, 1999 он.
- Ж.Амарсанаа, Хүний эрх: Олон улсын ба үндэсний эрх зүйн асуудал, 2000 он.
- Х.Эрдэнэбат, Хүний халдашгүй эрх, 2002 он.
- Б.Бат-Эрдэнэ, Монгол улсын Эрүүгийн байцаан шийтгэх эрх зүй, 2004 он.
- Д.Баярсайхан, Эрүүгийн процесс ба албадлага, 2018 он.
- Д.Баярсайхан, Эрүүгийн процессын эрх зүй, 2014 он, 2020 он.
- Д.Баярсайхан, Гадаад орнуудын эрүүгийн процесс, 2015 он.
- Д.Баярсайхан, Эрх зүйн сэтгэлгээний орчин цагийн асуудал, 2012 он.
- Г.Совд, Монгол Улсын Үндсэн хуулийн тайлбар, 2000 он.
- Д.Баярсайхан, Эрх зүйн онол, 2010 он.
- Ж.Бямбаа, Ж.Эрхэсхулан нар, Эрүүгийн процессын эрх зүйн үндсэн асуудал, 2018 он.
- Ч.Нямсүрэн, Эрх зүйн онол, 2010 он.
- Г.Совд, Монгол улсын Үндсэн хууль, хүний эрх /Харьцуулсан эрх зүй/, 1999 он.
- Nicolás Grau, Gonzalo Marivil & Jorge Rivera, “The Effect of Pretrial Detention on Labor Market Outcomes”, Journal of Quantitative Criminology, 2021.
- Henry.F. Fradella, Criminal procedure for the criminal justice professional, 2012.
- Ханс Кельзен, Хэм хэмжээний тухай ерөнхий онол, 2017 он.
- Б.Бат-Эрдэнэ, Монгол улсын эрүүгийн байцаан шийтгэх эрх зүй Ерөнхий анги, 2004 он.
- Рф. Реп. П.А.Лупинская, Уголовное процессуальное право, Москва, 1998.
- Б.Ганболд, Эрүүгийн байцаан шийтгэх эрх зүй /Ерөнхий анги/, 2008 он.
- С.Жанцан, Монгол Улсын эрүүгийн эрх зүйн онол, 2009 он.
- Монгол Улсын дээд шүүх, Ханнс-Зайделийн сан, Монгол Улсын Эрүүгийн хуулийн тайлбар, 2013 он.

Хууль, эрх зүйн акт

- Монгол Улсын үндсэн хууль, Төрийн мэдээлэл эмхэтгэл, 1992 №1.
- Эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх тухай хууль, Төрийн мэдээлэл эмхэтгэл, 2017 №23
- Эрүүгийн хууль, Төрийн мэдээлэл эмхэтгэл, 2016 №7.

- Эрүүгийн байцаан шийтгэх тухай хууль, 2002.
- Прокурорын тухай хууль, Төрийн мэдээлэл эмхэтгэл, 2017 №24.
- Насанд хүрээгүй сэжигтэн, яллагдагчийг баривчлах, цагдан хориход анхаарах зарим асуудал, УДШ-ийн зөвлөмж, 2009 .
- Сэжигтэн, яллагдагчийг баривчлах, цагдан хориход шүүхээс анхаарах зарим асуудал, УДШ-ийн зөвлөмж, 2002.

Эрдэм шинжилгээний өгүүлэл, нийтлэл

- Солонгос-Монгол улсын эрүүгийн болон эрүүгийн байцаан шийтгэх эрх зүй: Тулгамдсан асуудал ба сорилт, 2014 он.
Олон улсын гэрээ, конвенци
- Аливаа хэлбэрээр саатуулагдсан болон хоригдсон хүмүүсийг хамгаалах зарчмуудын цогц 1988.12.09. 43/173 тогтоол.
- Хууль хэрэгжүүлэх албан тушаалтнуудын зан үйлийн тухай хууль. 1979.12.17. 34/169 тогтоол.
- Бүх этгээдийг эрүүдэн шүүх болон бусад хэлбэрээр хэрцгий, хүнлэг бусаар буюу нэр төрийг доромжлон харьцаж шийтгэхээс хамгаалах тухай тунхаглал. 1975.12.09. 3552 тогтоол.
- Эрүүдэн шүүх болон бусад хэлбэрээр хэрцгий, хүнлэг бусаар буюу хүний нэр төрийг доромжлон харьцаж шийтгэхийн эсрэг конвенци. 1984.12.10.

Судалгааны тайлан эмхэтгэл

- МУИС-ХЗС, Монгол Улсын Эрүүгийн байцаан шийтгэх ажиллагааг шинэчлэх шаардлага, арга зам, судалгааны тайлан, 2016 он.
- Эрүүгийн эрх зүй дэх хүний эрхийн судалгааны илтгэл, 2009 он.
- ШЕЗ-ийн дэргэдэх Шүүхийн судалгаа, мэдээлэл, сургалтын хүрээлэн, Цагдан хорих арга хэмжээг шийдвэрлэж буй шүүхийн практик ба хүний эрхийн хэрэгжилт бодлогын судалгааны тайлан, 2014 он
- ШЕЗ, Шүүхийн үйл ажиллагааны тайлан, 2020 он
- Fair Trials International, “Pre-Trial Detention Comparative Research: Germany”.
- City University of New York (CUNY), Martin Schönтеich, “Global Pretrial Detention Use: A Cross-National Analysis”, 2018.

